Poštarina plaćena u gotovom.

ŽIVOT

G. XV. VELJAČA 1934. BR. 2.

Sadržaj

K. Grimm D. I., Inkvizicija str. 49.
M. Vanino D. I., Ferdinand Konšćak i njegovo istraživanje Kalifornije str. 67.
I. P. Bock D. I., Sv. Augustin i sv. Grgur Veliki o Primatu str. 75.
Problemi dana (Crkva i kapitalizam) str. 88.
Bibliografija str. 94.
Uredništvo je primilo str. 96.

IZLAZI U ZAGREBU DESET PUTA NA GODINU.

22150

Uredništvo i uprava »ŽIVOTA«: Zagreb I 147, Palmotićeva 31.
Urednik Karlo Grimm D. I.
Pretplata 50 Dinara. Omladini 30 Dinara.
Pojedini broj 5 dinara.

ISUSOVCI i stara pjesma: »SVRHA POSVEĆUJE SREDSTVA«. Brošurica će dobro doći svakom prijatelju istine. Cijena d. 2., s poštarinom d. 3. Novac se može poslati i u markama. Tko naruči 5 komada, plaća zajedno s poštarinom d. 10. Narudžbe prima: *Glasnik Srca Isusova, Zagreb I. 147.*

MIHOVIL PRO, meksički mučenik Krista Kralja. S franc. preveo: J. Brožičević D. I. Ova knjižica daje dobar uvid u prilike, u kojima žive katolici u Meksiku. Zanimljiva je kao roman, svakog će katolika napuniti svetim oduševljenjem za vjeru njegovu. Cijena d. 5., s poštom d. 6. Narudžbe: *Glasnik Srca Isusova, Zagreb I. 147.*

KONGREGANIST I KONGREGANISTICA knjižica *za članove Marijinih Kongregacija,* četvrto popravljeno izdanje. Ima kao i prije 3 dijela. Cijena je priručniku u platnu d. 10, sa zlatorezom d. 25, u koži d. 40. Narudžbe: *Uprava Glasnika Srca Isusova, Zagreb I. 147.*

OSIGURANJE POKRIVA SVAKU ŠTETU OD POŽARA, GROMA I TUČE!

Životnim osiguranjem štediš za stare dane i skrbiš za svoju porodicu u slučaju smrti!

Za provedenje takovih i svih drugih vrsti osiguranja obratite se na najstariji hrvatski osiguravajući zavod

»CROATIA«

osiguravajuću zadrugu u Zagrebu

koju je g. 1884. osnovala općina slobodnog i kr. glavnog grada ZAGREBA.

»CROATIA« ima svoje sjedište u ZAGREBU, u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale i glavna zastupstva, odnosno mjesne povjerenike u svim većim mjestima naše domovine.

ZADRUŽNA IMOVINA IZNOSI 50 MILIJUNA!

Osigurajte kod domaćeg osiguravajućeg zavoda »Croatiae«!

Inkvizicija

INKVIZICIJA je jedna vrlo žalosna stranica u povijesti kršćanske civilizacije uopće, a kulturne Evrope napose. Žalosna stranica, koja baca malu sjenu ljage na protekle vjekove, a veliku na — naš prosvijetljeni dvadeseti vijek! Jer brigom lože postala je inkvizicija jednom od najdragocjenijih municija, kojima se puca na »Ecclesia militans — ratničku Crkvu«, a zamuljeni talasi socijalizma, komunizma i marksizma već decenije i decenije mrmore neprestano istu pjesmu o »strahotama« inkvizicije uvjeravajući bezazlene stanovnike dvadesetoga vijeka, kako tu neman nosi na savjesti samo katolička Crkva i njezin kler i nitko drugi, i kako stoga ta Crkva, koja je u svojem krilu odnjihala toliko barbarstvo, nije kadra više biti majkom i odgojiteljicom ovako tankoćutne i profinjene djece kaošto smo mi, djeca dvadesetoga vijeka.

U tom klasičkom silogizmu, kojemu je prema želji njegovih začetnika zadnja konzekvencija ipak ta, da je katolička Crkva još samo za muzej ili za ropotarnicu, može čovjek da se divi i »logičkoj sili« i »povijesnoj kritičnosti« njegovoj. Možda i nije tako čudno, što ima manje prve, t. j. logike, ali je to čudnije, što nema više druge t. j. povijesne kritike u doba »historijskoga« materijalizma. Što se tiče logičke »dokazne« snage, dosta je, da se ona uoči, sjetiti se samo jednoga pitanja, što ga o. Lippert D. I. stavlja nekomu doktoru, kojega su počeli smetati razni ljudski elementi u katoličkoj Crkvi. »Zar je divno čudo Euharistije« pita ga o. Lippert, »stoga manje, što neki svećenik pred njim zlo pokleca ili što zlo živi? Ili sakramenat, kojim ulazimo u se, savjesno se čistimo i dobivamo uskrsni mir, sakramenat pokore? Može li mi propasti bitni plod njegov, ako me ispovjednik štogod ludo ili srdito zapita ili prijeđe međe svojega ovlaštenja ili me kratko i bez interesa otpravi?«[1] Ali nas ovdje više zanima povijesna kritičnost s obzirom na inkviziciju!

Čovjek se u čudu pita, je li moguće, da mi živimo u vijeku historijske kritike, kad čita na pr. djelo: »Torquemada. Inkvizicija u Španiji«, što se izdavačima poduzeća »Nolit« u Beogradu očito učinilo vanredno podesnim, da djeluje na niže slojeve u onom pravcu, u kojem se kreće cijela tendencija te marksističke knjižarnice. U samom djelu, a pogotovu u Uvodu od Bihaly-ja ne razlikuje se inkvizicija kao državna institucija od crkvene, meće se »congregatio indicis« odnosno »s. Officii« u posve isti red sa španjolskom inkvizicijom i sl., a finale, koji smo mogli i očekivati još prije nego uzesmo tu knjigu u ruke, jest: strahovita odgovornost Crkve i njezina »klerikalizma« za sve nabrojene strahote, za koje nas pisac Uvoda uvjereva da su »samo mali deo one jezive stvarnosti«, što je Lucka u toj svojoj knjizi opisuje. A upravo je čudnovato, kako

[1] Von Seele zu Seele 16—19 izd., Herder — Freiburg, str. 234.

izdavači »Nolit«-a nemaju baš nimalo straha od neobjektivnosti, koja zbilja nije nimalo nemoguća stvar u protestanta, kad piše o katoličkoj Crkvi. Ali stoga je za istu gospodu aksiom, koji se ne dokazuje i kojega ne treba dokazivati, da katolici nikako ne mogu da se otmu »nemogućem« crkvenom stajalištu.

Pa ipak nitko redovno nema toliko uvjeta potrebnih za objektivnost kao katolik, kojega vlastita mu vjera *u savjesti obvezuje iskreno* istinu tražiti i nađenu je drugima predavati, a ujedno mu daje i najviše moralne snage tu istinu lojalno i priznati. Ta činjenica jamči i za ove retke da nisu u službi nikakove tendencije, nijedne stranke nego jedino u službi, jedino u stranki Istine i Pravice...

Kod nekadašnjih ustanova nikad nije dosta iznijeti prema povijesnim auktoritetima samo gole historijske činjenice, pa to vrijedi i o postanku, razvitku te postupku inkvizicije. Valja nam uvijek nastojati, da prodremo u shvaćanje, u mentalitet, koji je takovu instituciju rodio i vodio, kako to i zahtijeva pravi historijski i kritički osjećaj. Jer ljudski čini, ljudska djela nisu jabuke ili kruške, što su posve jednako nužnim proizvodom istih neumoljivih fizičkih zakona u dvadesetom vijeku poslije baš kao i u trećem vijeku prije Krista. To su to plodovi živih misli i toplih srdaca, misli, koje mogu u svakom vijeku imati novi pravac, i srdaca, koja mogu u razno doba imati razni ritam. Ako je dakle opravdano moralno i pravno načelo: »duo, si faciunt idem, non est idem — iako dvojica isto rade, ipak nije isto«, nije li — a fortiori! — kudikamo opravdanije načelo, što bismo ga mogli izreći riječima: »si duo saecula faciunt idem, non est idem — ako dva vijeka isto rade ipak nije isto«! Zato ćemo i mi, pošto iznesemo činjenice o inkviziciji, pokušati da shvatimo mentalitet, koji je rodio i odnjihao tu ustanovu. Poredimo li onda taj mentalitet s našim modernim shvaćanjem, lako ćemo steći kriterij, kojim ćemo rasuditi ono, što bilo živa bilo pisana riječ iznosi o inkviziciji, te stvoriti svoj vlastiti sud o njoj.

I. Činjenice o postanku, razvitku i postupku inkvizicije.

1. postanak inkvizicije.

Premda je herezija gotovo jednako stara kao i Crkva Božja — i tu zabluda prati istinu neprestano poput sjene! —, ipak priznaje čak i slobodni mislilac, američki povjesnik Lea, da su kroz prvih tisuću godina svojega života Crkva i papinstvo jedva kad tad pokušali silom ugušiti hereze, iako su se one znale više puta i jako širiti. S njim se slažu i protestantski pastor Schmidt te katolički svećenik Vacandard.[2] Istom u 11. stoljeću opažamo, da

[2] Vidi riječ »Inquisition« u d' Alèsovom »Dictionnaire apologétique«, str. 824.; zatim Vermeersch, Die Toleranz, Herder — Freiburg 1914., str. 103. i dalje. Vermeersch iznosi zanimljive podatke ob odnosu Crkve i države za vrijeme istočnorimskih careva te o »objektivnosti« Leaovoj, na kojega se obično mnogo pozivlju moderni kritičari inkvizicije.

se počinje javljati tendencija upotrijebiti i fizičku silu protiv zablude. Ali, kako je teško prodirao novi mentalitet, vidi se na pr. iz savjeta, što ga dade Wazon, biskup iz Liège-a (u današnjoj Belgiji) svojemu biskupskom kolegi, koji ga molio za savjet, kako da postupa s opasnim krivovjercima Katarima: »Bog ne će smrti grešnika,« odgovara Wazon, »nego da se obrati i živi... I zar nas nije (Krist!) učio, da zli moraju živjeti s dobrima do suda Božjega, koji će ih sam razdijeliti, kad nam je svjetovao, da pustimo, te kukolj raste zajedno s pšenicom sve do žetve. Oni, koje svijet danas smatra kukoljem, mogli bi, kad dođe žetva, biti od Boga spremljeni sa žitom. Oni, koje mi smatramo neprijateljima Božjim, mogli bi doći iznad nas u nebu.« Šest godna kasnije t. j. g. 1049. udara sabor u Reimsu pod predsjedanjem samoga pape Lava IX. Katare samo duhovnom kaznom izopćenja, a četvrti nasljednik toga sveca na papinskom prijestolju, Aleksandar II. (1061—1073) piše nadbiskupu u Narbonne-i te ga sjeća: »quo leges tam ecclesiasticae quam saeculares effusionem humani sanguinis prohibent — da kako crkveni tako i državni zakoni zabranjuju prolijevanje krvi.« Ukratko: još je uvijek prevladavalo do naivnosti idealno shvaćanje, što ga je tadašnji suvremenik veliki sv. Bernardo od Clairvauxa očitovao riječima: »Capiantur non armis, sed argumentis — treba ih osvojiti dokazima, a ne oružjem!«[3] Pa ipak nije prošlo ni potpunih stotinu godina, a drugi lateranski sabor (1139.) za Inocencija II. donosi kanon 23. »Eos... haereticos... per potestates exteras coerceri praecipimus — zapovijedamo, da državne vlasti kazne te krivovjerce.«[4] Odakle najednom tolika promjena?

Onomu, tko pazljivije prati povijest 11. i 12. vijeka, udarit će u oči dvije vrlo važne činjenice, koje su odlučno utjecale na tako veliku promjenu držanja prema krivovjerstvu. Prva je činjenica neobična drskost i ujedno opasnost Katara ili, kako su se po romanskim zemljama običnije zvali, Albigenza i Waldenza, i ta je činjenica odlučnija. Druga je činjenica pritisak, što se vršio na službene predstavnike Crkve i odozgora od nosilaca državne vlasti i odozdola od širokih slojeva pučanstva.

Već takonska zbitost 23. kanona drugoga lateranskog sabora, što ga netom citirasmo, daje barem naslutiti svu sudbonosnost novoga pokreta, svu opasnost nove zablude. Tu se naime kao krivovjerci, koje Crkva osuđuje, a država treba da ih kazni, navode »oni, koji hineći pobožnost zabacuju sakramenat tijela i krvi Gospodnje, svećenički i ostale crkvene redove te zakonitu ženidbu.« Dakle takoreći tri stupa, na kojima je dotad mirno počivao sav društveni i socijalni poredak: bogoslužje kršćansko, koje je tada bilo u središtu javnoga života, hijerarhiju kao predstavnika posebnoga od svjetovne vlasti

[3] »Inquisition« I. c., str. 825. sq Vanredno su temeljite i dokumentirane Guiraudove monografije u »Dictionnaire«-u: Inquisition i Saint-Office, pa ćemo se njima obilnije poslužiti.

[4] Denzinger-Bannwart, Enchiridion symbolorum 16—17 izd., nr. 367.

različita suverenstva, što kopa nepremostivi jaz između poganske cezaropapističke i kršćanske civilizacije, te napokon monogamijsku nerazrešljivu ženidbu. Sve to napada zabluda, koja se došavši s Istoka kao kćerka staroga manihejizma širi poput kuge i hara po kršćanskom Zapadu. Da vidimo, kakovim je sve posljedicama rodila i kakovim se sve metodama služila ta hereza, evo samo nekoliko primjera! Ako i ne uzmemo u obzir onoga, što je prosti puk sve pripovijedao o krivovjercima i njihovim tajnim sastancima — tako su kolale glasine, da u njih vlada čisti promiskuitet te čak i sodomski grijeh, da ubijaju djecu rođenu iz grijeha, spale ih te od njihova pepela naprave kruh, kojim onda prave ruglo iz sv. Pričesti i sl.[5] —, jer su takova pripovijedanja vrlo nepouzdana vrela za povijest, to nam ipak posve pouzdani historijski izvori te povijesni auktoriteti zajamčuju, da su iz njihova nauka logički slijedila samoubijstva, zabacivanje zakonite ženidbe, crkvene i svjetovne vlasti. Adoptirajući naime manihejski nauk, prema kojemu je duša zarobljenik u materiji, tijelu, što je stvoreno od boga *zla*, izveli su praktičan zaključak, da se toga ropstva treba što prije riješiti i da treba sve osuditi, štogod to ropstvo dovodi ili produžuje. Posljedica je bila, kako nam jamči Msgr. Douais u svojem djelu »Albigeois«[6], da su kod Katara bila samoubijstva na dnevnom redu; da se život u zakonitoj ženidbi žigosao kao nemoralan: »matrimonium est meretricium, matrimonium est lupanar — ženidba je bludništvo, ženidba je javna kuća«, (kako vidimo, to su preteče naših današnjih marksista, koji se znaju služiti istim žargonom!) tako čitamo u registrima toulouske inkvizicije, a Doellinger u svojem djelu »Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters« nas uvjerava, da su krivovjerci smatrali časnijim život u konkubinatu negoli u zakonitoj ženidbi: »gravius est facere cum uxore sua quam cum alia muliere«, jer da se konkubinat barem skriva i svatko ga se stidi, a ženidba se javno i bez stida pokazuje: »quia magis publice et sine verecundia fiebat!«[7] Posljedica je bila, da se svaka ljudska vlast smatrala sotonskim djelom, te se osporavalo državnoj vlasti pravo kazniti smrću, i zabranjivala zakletva, kako se vidi iz samih izvora o inkviziciji, što ih iznosi Doat;[8] napose crkvena hijerarhija smatrala se sotonskom ustanovom: papa, biskupi, svećenici i redovnici bili bi na njihovu sotonski pomagači, a crkveni obredi se često prikazivali kao štovanje boga zla, koje se protivi štovanju dobroga boga »u duhu i istini«. Ne čudimo se onda, kad čitamo u povijesti, kako razni krivovjerci navaljuju na crkve i samostane paleći ih i rušeći, kako pogrđuju i zlostavljaju svećenike, koji katkad umiru u nepodnosljivim mukama, da se pogrđuje Presveto Otajstvo oltara, da se bacaju posvećene hostije, a od korporala (tjelesnika) da se prave darovi za metrese;[9] ne čudimo se, kad čitamo, da su na početku 12. vijeka ustajali krivovjernici kao Petar de Bruys u južnoj Francuskoj, koji je bunio narod protiv klera, ili Arnold iz Brescie, koji je svojim propovijedanjem u Rimu digao narod na bunu protiv pape Eugena III. tako, da su papu protjerali te proglasili republiku.

[5] »Inquisition« str. 834.
[6] Str. 10. cit. kod Guiraud »Inquisition«, str. 836.
[7] Str. 23. cit. ibid., str. 838.
[8] Vidi »Inquisition«, str. 840. sq.
[9] Ibid., str. 844., gdje se citiraju Vacandard i Bouquet.

Na očigled ovakovih činjenica shvaćamo da je herezija postala već pravom socijalnom pogibli. Nije to bila više apstraktna teologijska doktrina nego prava anarhija. Razumljivo je, da se sve to više osjećala potreba i silom se braniti od otih usijanih glava. I, ako je drugi lateranski sabor naložio državnoj vlasti, da ima kazniti krivovjernike, koji takav nauk šire i takova nedjela vrše, tad je samo postupao dosljedno prema načelu, da Crkva u jednu ruku nema pravo kažnjavati smrću, a u drugu da to više ima pravo zahtijevati zaštitu od vremenite vlasti. Ali na očigled tih činjenica razumijemo i to, da je morala nastati reakcija kod vjernoga puka i kod državnih vlasti, koji su onda nastojali upravo prisiliti crkvene poglavare, da i oni ustanu na obranu vjerskih svetinja i kulturnih tečevina. Tako nam Fredericq u »Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis neerlandicae« pripovijeda, da je narod u Cambrai-u naprosto navalio na nekog krivovjernika, pošto je pred biskupom iznio svoje zablude, oteo ga i ne čekajući biskupove presude zatvorio u jednu kolibu i zapalio, a Muratori u »Rerum italicarum scriptores«[10] iznosi, kako je narod u Milanu protiv volje biskupove složio se s magistratom te priredio veliku lomaču, na kojoj je spalio uhvaćene heretike. Više puta dobiva čovjek taj dojam, kao da se narod žurio sam izvršiti pravdu nad tim nesretnicima bojeći se prevelike blagosti crkvenih, a katkad i svjetovnih poglavara. Tako čak slobodni mislilac Lea pripovijeda, kako je puk u gradu Reimsu bojeći se blagosti biskupove s hereticima upotrijebio njegovu odsutnost, da provali u zatvor, uhvati krivce i spali ih na lomači.[11]

Nego u državnih poglavara se također rano probudila potreba za brzim i energičkim uredovanjem. Tako je u Franceskoj, kako se vidi iz Mansi-ja, kralj Robert Pobožni iskreno se bojeći i za svoju državu i za duše svojih podložnika pozvao biskupe u Orleans, dao potražiti krivovjernike i nagovarati ih na opoziv zabluda. Kad to nije pomoglo, osudi on trinaest od njih na smrt na lomači tako, da je prvu lomaču za krivovjernike u Francuskoj zapalila državna vlast. Da je inicijativa za to djelo potekla od svjetovnjaka i od državne vlasti, vidi se, kako rekoh, iz akata sabora u Orleansu,[12] a klasički to dokazuje još i ova činjenica. Oko 150 godina kasnije (1162.) piše nasljednik Robertov na francuskom prijestolju, Ljudevit VII. list papi Aleksandru III., u kojem ustaje na obranu svojega brata nadbiskupa i grofa flandrijskoga Henrika. Taj je naime stao progoniti Katare u svojem kraju, a ovi se — vrlo značajno! — prizvali na papu Aleksandra III. To je bio povod listu papinom, kojim opominje nadbiskupa: »Bolje je riješiti krivca negoli se pretjeranom strogošću ogriješiti o

[10] Op. cit. (Fredericq.) I., str. 28—30. — vidi »Inquisition«, str. 828. Muratori IV., str. 89. — »Inquisition«, ibid.
[11] Vidi Vermeersch, Die Toleranz, str. 108.
[12] Mansi, Concilia XIX, str. 373—386. cit. »Inquisition«, str. 827.

život nedužnih... bolje pristaje klericima oproštenje negoli okrutnost... Noli nimium esse iustus!« Kralj, kojemu brat posla taj papin list, piše tim povodom papi: »Molim Vas radi časti kršćanske vjere, dajte nadbiskupu u toj stvari potpunu slobodu; on će pogubiti one, koji se tako dižu proti Bogu, a svi u našoj zemlji, koje prožima prava pobožnost, hvalit će njegovu pravednu strogost. Budete li pako Vi radili drugačije, mrmljanje ne će lako prestati pa ćete izazvati žestoke prigovore javnoga mnijenja protiv rimske Crkve.«[13] Slično je u Njemačkoj car Henrik III. o Božiću 1052. dao objesiti prve heretike, a Fridrik II., koji se sigurno nije odlikovao u osjećanju s Crkvom, izdao je zakon o spaljivanju krivovjernika na lomači. I jedno i drugo se dogodilo prema svjedočanstvu kroničara »cum consensu cunctorum — uz odobravanje svega naroda.«[14] Isto vrijedi, kako vidjesmo, za Italiju, dakle za sve zemlje, u kojima se tada javljala hereza, za koju sam Lea veli »da bi se Evropa vratila u barbarstvo najstarijih vremena, da je katarstvo predobilo za se većinu vjernika.«[15] Zanimljivo je vidjeti, kako je u isto vrijeme jedan od najokrutnijih progonitelja heretika Henrik II. engleski, koji izopćen iz Crkve živi u otvorenom neprijateljstvu s papom Aleksandrom. Tako eto gledamo tokom 11. vijeka i u prvoj polovici 12., kako svjetovnjaci, a napose vladari sve to više upotrebljavaju nasilna sredstva obrane protiv opasnih krivovjernika, a službeni predstavnici Crkve nastoje zauzdavati njihovu gorljivost u tom poslu. Državni organi idu u potjeru za krivcima te traže od crkvene vlasti, da ustanovi krivnju, a onda opet u vlastitoj režiji upotrebljava drakonske mjere protiv krivovjernika. Očita zla u jednu, a nastojanje vladara u drugu ruku lome otpor Crkve sve to više, dok se konačno ne složi s državnom silom, da se zajedničkim snagama odupru zajedničkom neprijatelju.[16] Tako baš za Aleksandra III. određuje treći lateranski sabor: »premda crkvena disciplina ne ide za krvavom odmazdom nego joj je dosta svećenički sud, ipak je mogu pomoći zakoni katoličkih vladara, da ljudi bojeći se tjelesne kazne često traže ono, što im je na spasenje« te ujedno naviješta otvoreni križarski rat krivovjernicima po onim krajevima, gdje su sve harali i ubijali.[17] Ali pravom godinom rođenja

[13] L. c., str. 830. sq.

[14] Ibid., str. 827.; Vermeersch, op. cit., str. 109.—10.

[15] Vermeersch, op. cit., str. 107.

[16] Vidi »Inquisition«, str. 831. i dalje. Vrlo je značajno za mnoge zatočnike »slobodne misli«, da im je Crkva »antidržavna«, ako ne će da kaže na svaku državne vlasti »Amen«, a složi li se opet u kojem slučaju s državom kao kod inkvizicije, onda opet teško si ga njojzi od njihove »objektivne« kritike!

[17] Denzinger-Bannwart, Enchiridion 16-17 izd., n. 401. Original glasi: »Licet ecclesiastica disciplina, sacerdotali contenta iudicio, cruentas non efficiat ultiones: catholicorum tamen principum constitutionibus adiuvatur, ut saepe quaerant homines salutare remedium, dum corporale super se metuunt evenire supplicium«.

inkvizicije možemo nazvati tek 1184., kad je papa Lucije III. pomirivši se napokon s Fridrikom II. skupa s njime na saboru u Veroni[18] donio dekret, u kojem se osim duhovnih crkvenih kazna točno određuju zločinstva krivovjerstva i taksiraju i vanjske i tjelesne kazne sve do »traditio brachio saeculari — predaje u ruke svjetovnoj vlasti«, što je praktički značilo smrt na lomači. Ujedno se tim dekretom predaje inicijativa za pronalažnje krivovjernika u ruke crkvenih organa: biskupi nemaju više čekati, dok ih drugi, napose državni organi pozovu, da ustanove, jesu li okrivljenici uistinu krivovjernici, nego moraju na vlastitu odgovornost sistematski jednom ili dvaput na godinu pretražiti — odatle ime inkvizicija! — sumljive župe te tražiti, da im se pod zakletvom označe javni ili tajni heretici. Njih onda moraju pozvati, da se odreknu zablude, te u slučaju neuspjeha dalje uredovati. Tako je eto slogom crkvene i državne vlasti došlo do famozne inkvizicije, koju bismo mogli s Guiraudom odrediti: sustav duhovnih i vremenskih (građanskih) kazna, što su ih složno odredili Crkva i država za obranu vjerskoga pravovjerja i socijalnoga poretka, koje je jednako ugrožavao vjerski i socijalni nauk herezije«.

Toj povijesti o postanku inkvizicije jedva je potrebno štogod dodati. Primjetio bih samo to, da prema zdravoj logici iz te činjenice slijedi, da se Crkvi jedinoj ne može upisati niti u zaslugu ono dobro niti u grijeh ono zlo, što ga je inkvizicija donijela kršćanskom svijetu. To slijedi barem prema »buržujskoj« logici, jer prema »marksističkoj«, koja je logika svoje vrste, moglo bi ipak nešto drugo i protivno slijediti; najlogičnije bi za marksiste bilo reći, da za sve to nitko ne nosi odgovornosti, jer da je inkvizicija bila »nuždan refleks tadašnjega materijalnog poretka prema neumoljivim zakonima dijalektičkoga materijalizma«!

2. razvitak inkvizicije.

Inkvizicija, osnovana dekretima Aleksandra III. i Lucija III. bila je u neku ruku »iuris dioecesani« t. j. vršili su je pojedini biskupi na vlastitom području kao redovni učitelji i suci u stvarima vjere i ćudoređa. Nije to dakle još bila strogo papinska inkvizicija, koju su po ovlaštenju od pape dobivenom rukovodili ponajviše redovnici osobito iz reda sv. Dominika. Na pitanje, kako je i zašto došlo do te posebne papinske inkvizicije, ne odgovaraju svi historici jednako. Prema Vermeerschu[19] pada početak papinske inkvizicije u pontifikat Grgura IX. (1227—1241), koji je uopće nastojao oko centralizacije i organizacije crkvene uprave pa tako kodificirao i crkveno pravo. Kao godina osnutka općenito se uzima manje više 1231. A razlozi njezina osnutka

[18] »Inquisition«, str. 833. — Denzinger n. 402.

[19] Op. cit., str. 113., gdje zove to mnijenje općim.

bili bi prema istom piscu i prema Guiraudu[20] dani iskustvom, da je biskupska inkvizicija previše pocjepkana i presporo i preslabo funkcijonirala. Kako je svaki biskup u svojoj biskupiji autonoman, to su se morale pojaviti razlike u samom postupku, a moglo je biti i nemarnih biskupa to više, što znamo za slučajeve, u kojima su najbliži rođaci biskupovi znali pristati uz krivovjerje. Posve je razumljivo, da se takav biskup, koji je u ono doba katkad bio više velikaš negoli crkveni knez, teško odlučivao na uredovanje ili možda uopće nije htio ništa poduzimati. Povijest Crkve u Francuskoj bilježi nam dosta takovih slučajeva. Samo s velikim poteškoćama moglo je dakle doći do jedinstvenog postupka u pojedinim pokrajinama dogovorom i sporazumom biskupa, a, ako nije do njega došlo, mogli su krivovjerci pojedine biskupe izigravati. K tomu je bilo dosta mnogo i fizičkih i moralnih lica (= zajednica) izuzetih ispod biskupske vlasti i podvrgnutih izravno sv. Stolici. Lucije III. izričito doduše daje biskupima ovlast apostolskih delegata s obzirom na takove osobe u stvarima, na koje se odnosi inkvizicija, ali lako je razumjeti, da je sa svim tim ovlastima ipak bilo poteškoća. Sve je to moralo potaknuti sv. Stolicu da preuzme stvar u svoje ruke. Biskup Douais u svojem djelu »L' inquisition, ses origines, sa procedure«[21] zastupa mišljenje, da je povoda inkviziciji kao papinskoj instituciji zapravo dala borba između njemačkoga cara Fridrika II. i Grgura IX., što predočuje jednu od najžalosnijih scena iz te gigantske borbe, u kojoj su carevi nastojali pod izlikom pravovjerja proširiti preko dopuštene mjere svoju vlast. To da je potaklo Grgura IX. te postavi kao protivutežu papinskoga suca za vjerske stvari. Kad je praksa pokazala korist te institucije, da se inkvizicija ustalila i proširila po ostalim kršćanskim zemljama te tako ostala na životu još dugo, pošto je povod njezina osnutka davno već prestao. Da ta hipoteza nije bez temelja i da iznosi barem jedan od razloga, zbog kojega je sv. Stolica uzela inkviziciju u svoje ruke, — kamo sreće, da ju je svuda branila od državne supremacije! — pokazuju nam ovi razlozi. Iskustvo u ženidbenim parnicama Henrika IV. njemačkoga i Filipa II. Augusta francuskog pokazalo je, da je biskupima puno teže u krajnim slučajevima protiviti se željama suverena, u čijoj se vlasti nalaze, negoli suverenom Ocu kršćanstva. A da bi državne glave lako mogle podleći napasti, te nastoje inkviziciju upotrijebiti za svoje čisto profane i političke ciljeve, dalo se možda već i onda naslućivati. Jer kršćanska era daje nam cijeli niz dokaza, da je politička moć posve ispravno osjećala, kako je vjerski auktoritet puno jača moralna sila, te onda posve neispravno pokušavala napraviti od nje polugu za svoje pothvate. Neispravno, jer je uzurpirana duhovna vlast redovno teretom,

[20] L. c.; »Inquisition«, str. 847.

[21] Vidi Vermeersch, op. cit., str. 113—115.

što najprije zdrobi svojom težinom onoga, koji ju je nezakonito prisvojio. A baš su njemački vladari to lakše podlijegali toj napasti, što su se smatrali nasljednicima rimskih careva i svjetovnim glavama kršćanskoga svijeta. U Fridrika II. nije manjkalo izraza, koji dosta odaju takav mentalitet.

Uostalom uz nešto dalekovidnosti, koje na Stolici sv. Petra nije nigda manjkalo, moglo se to predvidjeti. Jedva je prošlo kakovih 60 godina, kad je Filipu Lijepom francuskom dobivši veliki i snažni utjecaj na papu Klementa V. u Avignonu pošlo za rukom učiniti inkviziciju svojim oruđem, pomoću kojega će uništiti templarski red i dokopati se njegova imetka. Sam Renan iznosi, kako je kralj uza sve proteste papine na svoju ruku radio, počinio velike nepravde nedužnim ljudima i nanio veliku štetu Crkvi. Siromašnoga Klementa V., koji nije imao dovoljno snage te posve odoli silniku, dotle je kralj pritješnjavao, dok nije pristao, da se red ukine. Tako je eto inkvizicija, kako s pravom primjećuje Guiraud, »osnovana od papa da u njihovo ime vodi procese herezija, postala... oruđem vlasti u rukama francuskoga kralja već poslije jedva 50 godina.[22] Analogno je kojih 150 godina kasnije postala inkvizicija u Španiji u rukama Ferdinanda Aragonskoga i Izabele Kastilske te poslije u rukama njihovih nasljednika na španjolskom prijestolju izvrsnim sredstvom nesamo za obranu kršćanstva nego i za obranu španjolske rase protiv tuđih elemenata. Ne odgovara istini, kad Bihaly piše u već spomenutoj »Nolitovoj« ediciji, da je u Španiji »pritešnjena tako sa dve strane zvanična crkva tražila inkviziciju«[23], nego su baš naprotiv Ferdinand i Izabela salijetali papu Siksta IV. molbama, dok im nije breveom »gratiae« od 1. studenog 1478. dao gotovo »plein pouvoir« za uređenje inkvizicije i tako zapravo predao inkviziciju u državne ruke. Nije prošlo mnogo vremena, a papa je morao ljuto požaliti taj svoj korak, na koji ga navela želja dati priznanje tima drukčije zbilja vrijednim i zaslužnim katoličkim vladarima. Jer domala su španjolski suvereni imenovali velikom inkvizitoru kraljevsko vijeće, koje je odlučivalo u svim pitanjima državnoga, a svjetovalo u svim pitanjima crkvenoga prava. Kako su ubrzo počeli sami imenovati velikoga inkvizitora, a ovaj je opet imao vlast postavljati sve podređene organe po Španiji, to je lako razumjeti, da je u toj zemlji nastala institucija s imenom inkvizicije, ali koja je praktički bila neodvisna od Rima, jer su se i apelacije rješavale u samoj Španjolskoj; lako razumjeti, da je postala više oruđem političke moći negoli crkvene vlasti. Uzme li se još u obzir, da je Torquemada, taj pravi tip srednjevječnoga čovjeka: »prokušane strogosti prema samome sebi, godine i godine ispovjednik Ferdinanda i Izabele, a da ipak nigda nije poželio kakove crkvene časti ili imetka..., premda vrlo učen, nije htio da postane magistrom teologije..., tvrd prema sebi pa stoga tvrd i prema drugima«, kako veli Mortier,[24] da je Torquemada za Španiju pooštrio postupak in-

[22] Guiraud »Saint-Office«, str. 1079. i dalje. Značajno je, za »objektivnost« »Nolitova« izdanja, da piše: »Filip Lepi kao prvi svetovni vladar pokuša da se umeša u potpuno proizvoljni postupak inkvizicije... Ali kad mu je papa u nekim drugim stvarima učinio neke ustupke, dao je inkviziciji slobodne ruke i izjavio ponovno, da državne vlasti imaju da joj služe«! (str. 56/57.)

[23] Uvod, str. 16.

[24] Histoire des maitres généraux de L' Ordre des Frères Prêcheurs IV., str. 581. cit. »Saint-Office«, str. 1098.

kvizicije, koji je drugdje bio u običaju, tad ćemo znati po zasluzi ocijeniti nemagoške ispade marksističke i slobodnozidarske štampe na Crkvu zbog »strahota« inkvizicije. Neoprostiva je neupućenost ili osude vrijedna zloba, ako u Uvodu već citirane knjige o Torquemadi u »Nolitovu« izdanju piše: »Slika koju dobijamo čitajući ovo dokumentovano i sjajno oblikovano delo strašna je, iako je verovatno samo bled otsjaj svirepog i strašnog mučilišta u kojem je ta institucija nekoliko vekova kinjila čovečanstvo. — Od početka inkvizicije pa do njenoga kraja, o inkviziciji niko nije smeo da govori, da piše, da objavi neku reč ili neku sliku. Svi pisani dokumenti bili su ljubomorno čuvani, a kada je inkvizicija ukinuta spaljen je velik deo dokumenata. Strahovita moć inkvizicije bila je dakle tajna, tako da je u toj stvari ono što o njoj znamo samo mali deo one jezive stvarnosti.«[25] Jer, kako se vidi iz našega dosadašnjega razlaganja, i prije i poslije uvedenja papinske inkvizicije bila je praksa te institucije po raznim zemljama različita, pa je skroz na skroz samovoljno i neznanstveno generalizirati pojedine slučajeve. Stoga ozbiljni pisci kao na pr. Schoonjans, koji je pretprošle godine izdao knjigu pod naslovom »L' Inquisition« razlikuje čak četiri razne inkvizicije: srednjevječnu crkvenu, španjolsku, antiluterovsku i antikalvinsku.[26] Dok je u Španiji vladala takova okrutnost i strogost, da je Siksto IV. inkvizitore pozivao na red, a kralja i kraljicu molio i zaklinjao: »Quia sola clementia est quae nos Deo, quantum ipsa natura praestat humana, facit aequales, regem et reginam praefatos per viscera misericordiae D. N. J. C. rogamus et exortamur, ut illum imitantes cuius est proprium misereri semper et parcere, suis civibus Hispalensibus et eius dioecesis indigenis erroremque suum cognoscentibus ac misericordiam implorantibus, parcere velint...«[27] (»Jedina blagost čini nas Bogu jednakima, koliko je to uopće za ljudsku narav moguće, pa stoga molimo i pozivljemo kralja i kraljicu za milosrđe G. N. I. K., da slijedi primjer Onoga, kojega je svojstvo uvijek se smilovati i poštedjeti, i da svojim španjolskim podanicima te biskupije oproste, kad priznaju svoju bludnju i mole za milost...«), dotle se prema priznanju samoga Lucke, koji posve nepritajeno odaje svoju nesklonost prema katoličkoj Crkvi, u Njemačkoj pape gotovo badava upinjali, da uopće uvedu inkviziciju. Jednako je Engleska radila na svoju ruku, te je na pr. kao žrtva njezine samovolje pala sv. Ivana Arska, a da se uopće nije uvažio svetičin priziv na papu.

Tako dakle pokazuje nesamo osnutak nego i razvitak inkvizicije, a napose španjolske inkvizicije, za koju sam Llorente priznaje da se smatrala gotovo posve nezavisnom od sv. Stolice[28] te dala vladanjem svojim prema njezinim naredbama nejednom dokaza za to,[29] kako je prosta demagogija, kad se bilo generali-

[25] Uvod, str. 19/20.

[26] Bruxelles 1932. Edition de la Cité chretienne.

[27] »Saint-Office«, str. 1095.

[28] Ibidem, str. 1108.

[29] Guiraud opširno izvješćuje prema izvorima o slučaju španjolskoga primasa Carranze, koji je za naš predmet vanredno poučan. Kad je španjolska inkvizicija toga učenjaka, što se kao teolog proslavio na tridentskom saboru, bacila u tavnicu, zaludu je nastojao taj sabor da ga izbavi iz šaka Filipa II. Zaludu je sam sabor ispitao inkriminirano Carranzino djelo i pronašao u redu,

ziraju nepodopštine, koje se znale dogoditi na jednom mjestu, bilo prikazuje inkvizicija kao strahovito barbarstvo, za koje nosi odgovornost katolička Crkva. Još nam je malo ogledati samu

3. proceduru ili postupak inkvizicije.

Kako slijedi iz dosele rečenoga, nama je moguće obazirati se samo na zakonske norme, što ih je napose za papinsku inkviziciju izdala zakonita vlast, i koje su se inkvizitori bili dužni držati. Ne tvrdimo, da su se svi inkvizitori u svakom slučaju i po svim zemljama točno držali tih propisa. Jer, gdjegod ljudske ruke nešto izvode, tu su uvijek moguće i zloupotrebe, pa onda svaki zakon mora ostaviti sucu nešto slobode u tumačenju zakona i primjeni njegovoj, a napokon, kako je dovoljno pokazano, znali su se umiješati s necrkvene strane posve necrkveni interesi, koji su naprosto pregazili sve propise, no za takove slučajeve ne može nitko barem po »buržujskoj« logici kriviti Crkve.

Postupak papinske inkvizicije nam je točno poznat jedno iz papinskih odredaba, koje su uvrštene kasnije u »Corpus iuris canonici«, a drugo iz t. zv. direktorija, što su ih pojedini inkvizitori izrađivali, da upute svoje kolege u inkvizitorski postupak, kaošto i danas znaju naši pravnici izrađivati priručnike o postupku kod suda u raznim kategorijama parnica. Prema tim dakle pouzdanim izvorima bila bi šema inkvizicijskoga postupka ova:

U procesu inkvizicije mogu se razlikovati ovi momenti: »vrijeme milosti«, pozivanje i preslušavanje svjedoka, preslušavanje optuženih, odluka o izmirenju pokajnika, osuda tvrdokornih.[30] Ti su se momenti odvijali ovako. Kad je bilo određeno, da se provede inkvizicija u kojoj zemlji odnosno kojem kraju, tad bi inkvizitor ponajviše u pratnji svojih pomoćnika, svoje družine, slugu i bilježnika svečano uljegao u zemlju. Odmah bi izdao dvije naredbe: prvu t. zv. »edikt vjere«, koji je pod prijetnjom kazne izopćenja tražio, da se inkvizitoru prijave svi, za koje se zna da su ili krivovjerci ili barem sumljivi s krivovjerja, i drugu t. zv. »edikt pomilovanja«, kojim se određivao rok od 14 do 30 dana, za kojega je mogao svaki krivovjerac dobiti oproštenje, ako je došao priznati svoju zabludu, odreći je se i primiti, ako treba, kanonsku pokoru t. j. na pr. nositi kroz određeno vrijeme ušiven križ na odjeći ili ići na kakovo poklonstvo ili se bičevati na svečanim procesijama i sl. Inkvizitor je mogao i na osnovu javnoga

zaludu su ga izdali u Rimu s papinskim odobrenjem, zaludu bile intervencije Pija IV. Istom energična prijetnja sv. Pija V., da će Filipa II. udariti izopćenjem, a cijelu Španiju interdiktom, pomogla je zatočenom primasu i skinula španjolskoga velikog inkvizitora! Vidi l. c., str. 1108—1110.

[30] Vidi »Inquisition«, str. 861. i dalje. Od direktorija, iz kojih vadimo podatke, upotrebljavamo prema Guiraudu Eymericov. Za Eymerica pak veli Vermeersch da je prema svjedočanstvu svojih suvremenika bio pretjerano strog tako, da možemo biti sigurni, e je njegova slika inkvizicije *dosta* crna.

govorkanja proglasiti sumljivim pojedince te ih odmah i zatvoriti u istražni zatvor i potražiti svjedoke. A mogli su i drugi prijaviti inkvizitoru sumljivce, kojima se katkad uopće nije ni reklo, tko ih je prijavio. Ta uredba, iako dobro mišljena, očito nije računala s mogućnošću, da bi prijava mogla poteći iz zlobne osvete, a to možda stoga, jer su se lažni svjedoci strogo kažnjavali.[31] Osumljičenik je mogao doći u istražni zatvor, ali je i davši potrebne kaucije te obvezavši se, da će se uvijek spremno odazvati pozivu, mogao ostati i na slobodi.

Dok se saslušavanjem svjedoka i prijavljivača kupilo sve, što je teretilo okrivljenika, imao se preslušati sam okrivljenik. On je mogao sad ili priznati svoju krivnju i za nju se pokajati ili ne priznati. U prvom bi slučaju inkvizitor prestao vršiti sudačku vlast te je postajao ispovjednikom, koji nije kažnjavao nikakovom kaznom niti predavanjem krivca državnoj vlasti nego davao koju od netom spomenutih ili sličnih kanonskih pokora. Ako li optuženik nije priznao svoje krivnje, tad je postupak išao za tim, da to priznanje istisne. Zato su imala poslužiti ova sredstva: prijetnja lomačom, lakša ili teža tavnica pooštrena postom i s prijetnjom, da će svjedoci iznijeti svjedočanstva protiv krivca, kojemu onda nema više spasenja, posjet dvaju pouzdanih i uglednih ličnosti, koje bi ga mogle lijepim skloniti na priznanje, spretno i lukavo ispitivanje inkvizitora, kojim se nastojao optuženik navesti na tanak led, i napokon tortura.

Okrivljenik je u tom stadiju stajao pred inkvizitorom goloruk i bez ikakove zaštite, jer je bula Inocencija III., umetnuta poslije u »Corpus iuris«, branila advokatima braniti te nesretnike, a osim toga se cijeli proces redovno vršio tajno. Stoga redovno nije bilo onih prednosti za okrivljenika, što ih obično daje javna rasprava i pozivanje na javno mišljenje ili suočenje sa svjedocima ili tužiteljima.

Kad je rasprava bila gotova, inkvizitor bi sa svojim prisjednicima obično vrlo svečanim načinom izrekao osudu, što se zvalo »sermo generalis«. Taj se počinje kratkom poukom puka i polaganjem zakletve sa strane državnih službenika, da će u stvarima vjere slušati inkvizitora. Zatim bi se opraštale nekim krivcima dobivene pokore, a drugima opet davale nove. Napokon se čitale krivice raznih kategorija osuđenika, od kojih su na koncu bili oni, što se imali predati državnoj vlasti na daljne uredovanje t. j. da se spale na lomači. Smrtne osude ne bi nikada izrekao inkvizitor nego državni suci na osnovu krivnje utvrđene po inkviziciji i na temelju državnoga zakona. Razlog je, po svemu sudeći, bio jedno taj, što je u Crkvi uvijek prevladavalo mišljenje, da ona kao Majka nema vlasti i ne može kazniti smrću, a drugo taj, da se klericima dozove u pamet, kako moraju uvijek biti daleko od krvavih poslova. Vermeersch vrlo uvjerljivo dokazuje kao

[31] Za cijeli taj postupak vidi »Inquisition«, str. 862. sqq.

pravnik iz toga postupka, da se smrću uopće nije ni kažnjavalo krivovjerstvo kao vjerski prestupak nego kao socijalno zločinstvo.

Osim smrtne kazne, koju je uvijek izricala i izvršivala državna vlast, bilo je i drugih kazna, kojima je kažnjavala sama inkvizicija. Najblaže su bile već spominjane kanonske pokore, koje su mogle biti propisane i za kaznu poslije svršena procesa. Osim njih kažnjavalo se globom, gubitkom građanskih prava, koji je mogao stići i osuđenikovu djecu, zaplijenom dobara, rušenjem kuće krivčeve, zatim lakom, teškom i najtežom tavnicom, koje su bile na određeno vrijeme ili doživotno. Za kler i redovnike bile su određene još posebne kazne, a posebne sobice u samostanima, ništa bolje od tavnica, služile su kao zatvori, u kojima se redovno živjelo samo o kruhu i vodi.

Još jednu stvar treba da spomenemo, koja se odnosila na mrtve. Ako se naime tokom istrage pokazalo, da je koji umrli bio tajnim krivovjernikom, tad bi se proveo postupak, kao da je dotičnik još živ, odredila se kazna te bi se izvršila tako, da se na pr. zaplijenila dobra pokojnikovoj obitelji, ako je osuda glasila na zaplijenu dobara, ili se iskopala lješina te zakopala izvan blagoslovljena zemljišta, ako je osuda glasila na smrt. Kako se iz nekih kronika vidi, znali su gdjegdje vući najprije po ulicama takove lješine uz povik: »Tko bude tako radio, takav će mu biti svršetak!«

II. Shvaćanje srednjevječnog čovjeka, koje je rodilo inkviziciju, ili kako da razumijemo taj postupak?

Baš ovaj postupak inkvizicije, za koji odmah instiktivno osjećamo da je nekud tuđ našemu mentalitetu i za koji bismo voljeli da nije nikako vezan s Crkvom Božjom, upotrebljava polemička literatura kao neiscrpni arzenal, iz kojega vadi municiju za rat protiv Crkve. Pa i jest to prvorazredni materijal, koji je kadar hraniti i razigrati maštu kako pisca tako i njegovih čitača! Tortura, uze, lomača! Pa onda broj žrtava! Šta tu koristi prati Crkvu i zahtijevati od državne vlasti srednjega vijeka, da podijeli s njome odgovornost! Kako je Crkva uopće smjela takovo što trpjeti i nesamo trpjeti nego i odobravati te podbadati državne organe na takovo barbarstvo?

Pa ipak, makar nam se na prvi mah pri pomisli na sve te stvari i koža ježila, ako ih malko dublje promislimo, lako ćemo opaziti, da ih zamišljamo puno strašnijima negošto su uistinu bile. Mi prosto zaboravljamo, da se te stvari ne događaju danas nego da su se događale prije vjekova, i ne opažamo, kako neprijatelji Crkve iskorišćuju tu našu zaboravnost za svoju protivucrkvenu politiku. Jer procedura inkvizicije napose nosi na sebi dvije značajke srednjevjekovna čovjeka, kojima se on upravo upadno odvaja od današnjega, one naime odaju: *željeznu logiku i željezne živce!*

Pa da počnemo s ovim drugim! Dà, željezne živce! Hoćemo li, da objektivno prosudimo psihologijski dojam i neugodnost, što ju je proizvela inkvizicija na čovjeka, tad ne smijemo staviti pred nju lutkicu 20. vijeka, kojoj je dosta čuti frazu »intolerancija« ili »ultramontanizam«, da padne u nesvijest, nego ljude, kojima je bila najotmenija zabava turnir, što se često znao svršavati s krvavim glavama; ljude, koji bi se našim današnjim pokorama od par Očenaša i Zdravih Marija smijali ili nad njima sablažnjavali te nam s ponosom pokazivali svoje strašne bičeve, kojima se bičevali, kostrijeti, koje su nosili, ranjave noge, kojima su hodočasteći znali pola svijeta proći; ljude, koji nisu postili kao danas, gdje se gotovo svaki dan i u korizmi jede meso, nego cijele korizme mesa ni vidjeli, a znali i više od 40 dana u godini provesti o samom kruhu i vodi; ljude, kojima bi se naše današnje tavnice prije činile nagradom negoli kaznom, jer su higijenskije i bolje od njihovih stanova. Dà, kakove je pojmove imao srednjevječni čovjek o tamnici! Je li potrebno, da dozivljem u pamet »ponte dei sospiri« Signorie ili naše junačke narodne pjesme, gdje su sužnjevima »nokti — orati bi mogli«, a kosa i brada takova, da polu poda se »steru, polom se pokrivaju«? Tavnica u ona vremena morala je biti takoreći po svojem pojmu rupa, u koju nema sunca ni mjeseca, u kojoj živ junak mora polako trunuti i oslijepiti! Prema tim tada običajnim kaznama bile su kazne inkvizicije često još uvijek vrlo čovječne. Može li se razložno zamjeriti Crkvi, što nije iznašla humanijih kazna za one, koje je pronašla krivima, nego se služila onima, što joj tadašnji običaj i državna vlast mogli pružiti? Može li se pametno zahtijevati od crkvenih poglavara, da budu sve sami geniji, koji će za stoljeća preteći svoje doba; može li im se zamjeriti, što nisu u trinaestom vijeku upotrebljavali telefon i telegraf i radio, automobil, željeznicu i avijon? Uostalom, kako već rekoh, ako se radilo o kazni, nije se u ono doba mogao upotrijebiti današnji sistem, gdje još i danas znaju neki samo zato počiniti kakovu nepodopštinu, da mognu u zatvoru provesti zimu...

Željezni živci! Ti su tražili jake i zorne impresije, da dođe do željene reakcije! I danas priprosti narod traži kričeće boje i snažne kontraste. To je razlog, da se prema propisima inkvizicije progonili čak i mrtvi odnosno njihovi nasljednici, i da su se nepropisno znale vucariti lješine po gradu, eda svi vide i upamte, kako im se čuvati krivovjerstva, ako se boje sramote i preko groba, ako im je stalo do njihovih milih i dragih. To je razlog, da se smrtne osude izvršivale na svečan način, da su inkvizitori čak podjeljivali oproste za sudjelovanje kod tih žalosnih procesija. Kazna se smatrala znakom pobjede istine nad zabludom, a ujedno odgojnim sredstvom, koje će zastrašiti druge. Posve je dakle deplasirano prikazivanje tih »autos da fé« kao čiste farizejštine ili sadističkog užitka perverznih ljudi ili bodljikave žice oko privilegija klera i državnih staleža. Kako je ovo zadnje osnovano, vidi se najbolje iz postupka inkvizicije sa samim klerom. Ne! To su prema shvaćanju tadašnjega svijeta uistinu bile ispovijesti, triumf vjere nad krivovjerjem. Kušalo se najprije obratiti i spasti žrtve zablude. Same nijesu htjele; neka dakle u zasluženoj kazni triumfira nad njima vjera i istina, kojoj se nisu htjele podložiti. I da to shvaćanje nije bilo posve krivo, vidi se najbolje odatle, što je inkviziciji pošlo za rukom u Francuskoj, Italiji i Španiji, dakle baš u romanskim zemljama, gdje je bilo najopasnije i najraširenije, istrijebiti katarstvo, koje bi drukčije, kako čusmo od slobodnog mislioca Lea, »bacilo Evropu u barbarstvo najstarijih vremena«. Ali nije li to stajalo hekatombe nedužnih žrtava? N e d u ž n i h sigurno ne, osim ukoliko nijedno ljudsko sudište nije nepogrešivo te može katkad i nedužna osuditi.

Jer posve je neispravno načelo, da misao uopće, a još manje izrečena misao nije podložna nikakovu zakonu. Ako je čovjek biće, koje ima nad sobom Gospodara i zakon, kojima se mora pokoravati, tada ima i zakon, koji obvezuje ljudsku misao to više, što je iskustvo vjekova od iskona potvrđivalo istinitost onih riječi Istine: »Što izlazi iz usta, iz srca izlazi, i to kalja čovjeka. Jer iz srca izlaze zle misli, ubijstva, preljube, bludnosti, krade, lažna svjedočanstva, psovke.«[32] Katarstvo je bilo najzornijim dokazom te istine, kojoj moderni zastupnici »slobode mišljenja« i previše tamnjana pale, čim se dokopaju vlasti, a zazorna im je samo onda, kad se radi o — crkvenim dogmama ili o inkviziciji!

A, kolik je broj žrtava barem u omjeru prema žrtvama drugih nekih modernomu shvaćanju simpatičnijih pokreta, neka nam pokaže samo ovo malo računa!

U španjolskoj inkviziciji, što je najdrakonskije postupala i to za ere Torquemade, koji je bio najstroži, dakle kroz 17 godina tražila je inkvizicija 2000 ljudskih života prema posve kritičkim podacima. Samo tri godine francuske revolucije u j e k u s e z o n e »s l o b o d e, j e d n a k o s t i i b r a t s t v a« tražile su prema Taine-u, za čije djelo veli jedan kompetentan kritičar da će ostati uzorom za nepristrano pisanje povijesti, okruglo po milijuna žrtava![33] Možemo dakle mirne duše dati pravo Vermeerschu,[34] kad misli, da misao »okovana u okove crkvene dogme« nije kroz cijela tri vijeka inkvizicije tražila toliko žrtava, koliko »slobodna misao« za cigle tri godine francuske revolucije! Osim

---

[32] Mt. 15, 19. 20.

[33] Vidi Vermeersch, op. cit., str. 204, Schoonjans, op. cit. 166, »Saint-Office«, str. 1092 sqq. Guiraud »Saint-Office«, str. 1093. dokazuje bjelodano, kako je Llorente, na kojega se pozivlje i »Nolit«-ovo izdanje, falzificirao brojeve (»flagrant délit d' exagération« i »double mensonge«!). Za »Nolit«-ovo izdanje bismo još primijetili, da bi bilo još dosta toga, što bi trebalo nožem kritike odrezati. Zasad nam se to ne čini potrebnim, ali, pokaže li se potreba, možemo i to učiniti.

[34] L. c., str. 156.

toga Schoonjans upozorava, da je Njemačka, u kojoj inkvizicija nije mogla uredovati za vrijeme reformacije, pretvorena tridesetgodišnjim ratom u pravu pustinju, dok je Španiju inkvizicija spasla i od ote nesreće. A treba li da napose spomenemo žrtve triumfa »slobodne misli« u Meksiku ili one milijune žrtava — u samoj ih Ukrajini eno umire šest milijuna od gladi! —, što ih traži boljševička ljubav prema bližnjemu i skrb za opće dobro?

Da razumijemo samu ustanovu inkvizicije i njezin postupak, valja nam još uzeti u obzir upravo jednostrano logički izgrađeno mišljenje srednjevječnoga čovjeka. Kako nam činjenice pokazuju, značile su krive nauke uvijek, a napose u srednjem vijeku veliku socijalnu pogibelj i nesreću. Gledajući dakle i državna vlast i narod užasno zlo, koje te nauke sa sobom donose u zemlju drmajući same temelje društva i njegova poretka, htjedoše ga odmah u korijenu ugušiti. Pri tom su posve logički došli do zaključka, da treba samu krivu nauku iskorijeniti, kad rodi tako gorkim plodovima. Stoga se stalo tražiti od Crkve, koja i onako nije mogla kao Čuvarica objavljene istine Božje ostati kod toga nezainteresirana, da konstatira gdje se nalazi izvor zla, krivovjerje, što ugrožava i vječnu sreću i vremenito blagostanje naroda. Neka Crkva nastoji zabludjele bilo milom bilo silom izvesti na pravi put. Ako li u tom ne uspije, izručit će ih državnoj vlasti, koja će ih kao pogibao za zajednicu učiniti neškodljivim t. j. kazniti smrću. Zločinac je nesamo onaj, koji praktički provodi, što nauka naopako uči, nego i onaj, koji takovu nauku zastupa i širi! Već smo gore upozorili, da u tom shvaćanju ima logike. A nije li i naš vijek doživio u sudnicama, da su osuđeni zločinci odnosno njihovi branitelji i javno mnijenje s ogorčenjem navalili na zločince po raznim katedrama, što su svojim naukama i načelima okužili atmosferu, koja je morala otrovati sve, koji su je neoprezno udisali?

Ta stroga i jednostrana logika, koja se gotovo posve ništa ne obazire na subjektivne momente pojedinih slučajeva, izdiktirala je onda i rukovodila cijeli postupak kod inkvizicije. Tko zabludu brani ili pomaže, i sam je zaslužio kaznu. Stoga nije mogao okrivljenik, a pogotovu krivac dobiti branitelja na sudu barem u prvo doba inkvizicije; kasnije se ipak branitelj dopustio. Ta stroga objektivnost, koja je sistematski išla samo za tim, da ukloni veliku pogibao krive nauke, dovela je dotle, te se i ona tortura, protiv koje je Crkva kroz vjekove ustajala, — sv. Nikola I. ustaje protiv toga barbarskog običaja kod Bugara još u IX. vijeku, a »Decretum Gratiani« veli izričito: »confessio non extorqueri debet sed potius sponte profiteri — priznanje se ne smije silom iznuditi nego radije drage volje učiniti«! — opet sankcijonirana i preuzeta iz prakse državnih sudova, koji su je pomalo počeli uvoditi skupa s rimskim pravom, odakle je ta praksa i preuzeta. Ali istini za volju valja priznati, da je tortura preuzeta u inkvizicijski postupak ublažena: »citra membri dimi-

nutionem et mortis periculum — tako, da se ne ozlijede udovi ili dođe do smrtne pogibli« ističu papinske odredbe u jednu ruku, a u drugu direktoriji dopuštaju primjenu njezinu samo u osobito teškim slučajevima, u kojima je krivnja bila već napo dokazana, te drugih dokazala više nije bilo moguće pribaviti.

Iako uzmemo u obzir, da je inkvizicija progonila samo one, koji su bili otpali od prave vjere i Crkve, a puštala na miru one, koji joj nisu nikada ni pripadali kao na pr. nekrštene Židove i muslimane, ipak osjećamo, da je taj postupak bio doduše logičan, ali gotovo nimalo psihologijski. Ob onom finom psihologijskom analiziranju i uživljavanju, da bi se što pravednije mogla ustanoviti subjektivna krivnja pojedinčeva, kojom se odlikuje naš vijek, takoreći ni govora! U tom, Bogu hvala, možemo reći, da je naš vijek uistinu mnogo napredovao.

Ipak se čuvajmo, da se previše indiskretno toj tekovini svojega vijeka ne radujemo! Jer, ako je srednjevječna logika gotovo ugušila psihologiju, to je moderna psihologija gotovo sasvim progutala logiku. Duh se našega vremena zna doduše uživjeti u svačije mišljenje i poštivati svačije uvjerenje, ali je pri tom došao tako daleko, da su mu konačno istina i laž posve jednako vrijedne, da su mu sve vjere jednako dobre, prave i istinite. On zna vrlo nježno osjećati s nesrećnim bračnim drugovima i razumije se u njihovu psihologiju, ali je pri tom došao tako daleko, da već ne će da zna za Božji zakon bračne nerazrješljivosti i vjernosti. On zna vrlo dobro analizirati sve moguće i nemoguće faktore, koji su utjecali na zločinca, ali je pri tom došao tako daleko, da je od ljudi napravio neki automat, koji nema slobodne volje ni odgovornosti pa prema tomu ne može biti ni pravedno kažnjen. I tako redom guta moderni psihologizam vječnu baštinu čovječanstva, vječne njegove vrednote. On ne zna cijeniti ni velike vrijednosti ni odgovornosti misli. Baš radi toga nas i nije oslobodio srednjevječnoga »barbarstva«!

Slobodnomislilački i marksistički protagoniste se ne mogu dosta naskandalizirati nad nastojanjem prošlih vjekova svaki nauk i svako mišljenje utjerati u onaj okvir, što ga opisuju katoličke dogme. To je za njih »ropstvo misli«, kojem s ponosom stavljaju uz bok modernu »slobodu mišljenja«! A zar nijesmo baš mi svjedoci, kako razne diktature propisuju, što se smije i ne smije misliti ili govoriti, kao na pr. kad Calles u Meksiku propisuje srpanjskim zakonom 1926. u čl. 10.: »Pod teškim kaznama zabranjen je svaki prigovor vlastima i zakonima, pa bilo to i na privatnim sastancima«?[35] Razlika je samo ta, što se nekoć tražilo priznavanje dogmi iz uvjerenja, da za njih jamči nepogrešljivi auktoritet, a danas se traži bez te garancije. Ili nas je možda moderna misao oslobodila torture? Jest, zakonom je tortura barem u civiliziranim zemljama dokinuta. Ali je li uistinu netragom nestala? Tko može to sa sigurnošću tvrditi, ako se sjeti nekih istraga u boljševičkom raju te postupka s kažnjenicima, na pr. na Soloveckim otocima? Nitko nam ne može jamčiti, da ne će s našim vijekom ispasti i kakova tortura, kad ga budu kasnija pokoljenja izvlačila iz ar-

[35] Dragon-Brožičević, Mihovil Pro, Zagreb 1933., str. 39. O toj »slobodi misli« vidi više u našem članku »Katolička Crkva i tolerancija« (»Život« 1933., str. 337. i dalje).

hiva, kaošto mi danas izvlačimo inkviziciju, za koju tvrdi Bihaly da o njoj »od početka... pa do njenoga kraja... nitko nije smeo da govori, da piše, da objavi neku reč i sliku.« Ili smo možda danas sigurni od namještenih ili uopće nikakovih istraga? Zar nije Calles bez ikakove istrage poslao Isusovca Pro-a u smrt s nalogom: »Ja ne ću sudskih natezanja — nego čin«?

Na očigled takovih stvari objektivna čovjeka gotovo prolazi volja, da se diči modernim mentalitetom i tekovinama 20. vijeka, te bi najradije preporučio protagonistima slobodne misli i socijalne, humane ljubavi, da se radije pobrinu s nama zato, kako da oslobodimo svoj vijek apsurda i barbarstva, negoli da se sablažnjavaju nad vjekovima, kojima i tako više ne možemo pomoći. To i jest razlog, zašto nam se čini, da inkvizicija baca sjenu manje ljage na pretekle, a velike na naš vijek. Jer inkvizicija dokazuje, da je u tih vjekova bilo mnogo iako jednostrane logike, koja je čvrsto vjerovala u svijet idealnih vrijednosti, za koje je vrijedno živjeti i umrijeti. Zato su na svoj ne baš najsretniji način te vrijednosti i sačuvali Evropi. *A moderni stav prema inkviziciji i njena moderna interpretacija pokazuju, da je naša današnja psihologija često bez ikakve logike, da je porušila svijet ideja i ideala, da nema više, zašto da živi i umre, nego joj je materijalna egzistencija vrhovno dobro i samoj sebi svrhom!*

Hoćemo li dakle, da se vrati inkvizicija u starom obliku, kaošto razni »objektivni« pisci o inkviziciji podmeću katolicima? To ne! Istina je, kad bismo morali birati između srednjevječne logike bez psihologije i novopoganske psihologije bez logike, tad bi nam se moglo ono prvo činiti manjim zlom, koje bismo prije odabrali, ako nam je birati između dva zla, jer od dva zla valja birati manje. Nije dobro i jednostrano je i jedno i drugo. Crkva je s inkvizicijom stekla dragocjenog iskustva, koje i opet samo ona može kako treba upotrijebiti na korist čovječanstva. Moral bo iz toga iskustva glasi: Misao nije podložna nikakovoj sili, ali i misao je sama najvećom silom. Misao je izuzeta ispod fizičkih zakona, ali se sama podvrgava moralnom zakonu. A takovo sintetičko naziranje domaće je danas posve dosljedno i čisto jedino u Crkvi katoličkoj, dok ostalima, kako se čini, inkvizicija ostaje vazda nerazumljivom propovijedi o sasvim izgubljenoj hijerarhiji vrijednosti.

K. Grimm D. I.

Ferdinand Konšćak i njegovo istraživanje Kalifornije

(Istočna obala god. 1746.)[1]

NEPREŽALJENI monsinjor Martin Davorin Krmpotić prvi je, u naše doba, Ferdinanda Konšćaka oteo zaboravi izdavši mu »Život i djela« na engleskom jeziku.[2] Tako je Konšćak puno bolje poznat u velikom engleskom svijetu, a i drugdje, negoli u svojoj vlastitoj domovini. A zaslužio je sin drevnoga Varaždina, da ga poznaju i njegovi hrvatski zemljaci, jer je bio ne samo velik čovjek i neustrašiv junak, nego i uzor katoličkog misijonara među zapuštenim i često progonjenim Indijancima, kojima je dao svu svoju toplu ljubav. Osim toga ovjekovječio si je ime i geografskim istraživanjima, pa je on jedan od rijetkih naših ljudi, kojima je ime zabilježeno u analima geografijske znanosti.

I.

Kao mlad đak varaždinske gimnazije, slušajući, a možda i čitajući izvješća i pisma misijonarâ dalekih prekomorskih zemalja, Ferdinand se, sin časnika, tako zanio za vjerovjesnički rad među neznabošcima, te se i zavjetom obvezao poći onkraj mora, da naviješća bijednim poganima blagu vijest o Kristu Spasitelju i Njegovoj beskrajnoj ljubavi prema svima ljudima bez razlike. Njegova tolika želja nije bila tek puka romantika. On je već tada, a još bolje poslije znao, što ga čeka onkraj velikih voda, kad za uvijek ostavi pitomu svoju Hrvatsku, rodbinu, prijatelje, staru prosvjetu kršćansku i svu udobnost života, što je pružaše kulturna Evropa.

Želja za misijama najviše ga je, kako je sam priznao, i neodoljivo vukla u Isusovački red, koji je tada bio prvak u misijskom radu. Nadajući se, da će kao Isusovac lakše ostvariti svoju odluku, stupi u novicijat u štajerskom Leobenu vrlo mlad (1719): nije još navršio ni punih šesnaest godina života. Već g. 1722., istom je u Gracu započeo filozofijske nauke, upravlja vrhovnom starješini reda (generalu) u Rimu pismo, koje je pisao na koljenima: potresnim riječima moli milost, da bude poslan u »Indiju ili Japan«;

[1] Biografijske i bibliografijske podatke v. u članku »Ferdinand Konšćak S. I., misijonar i geograf Kalifornije (1703—1759)« u zborniku *VRELA I PRINOSI* sv. 2 (1933), str. 103—118.

[2] Life and Works of the Reverend Ferdinand Konšćak S. J. 1703—1759 — an early missionary in California — by Msgr. M. D. Krmpotić. (1923. The Stratford Company, Publishers. Boston, Massachusetts. — 12 nepaginiranih i 167 pag. strana. — 2 geografske karte i 6 strana slika).

patnje i teškoće vezane s misijonarskim životom njega ne plaše nimalo, nasuprot one ga upravo privlače. Bezazleno pripovijeda Konšćak u tom pismu generalu reda Tamburiniu: kad se povede »slatki razgovor« o misijama, on ne može sakriti svog uzbuđenja, jaki osjećaj želje previre napolje, pa ga već drugovi u šali nazivaju »misijonarom«. Još je tri puta pisao istom starješini usrdno moleći za misije.[3] Posljednje je pisao 15. studenog 1728. kao teolog drugoga tečaja na sveučilištu u Gracu, pa je napokon Tamburini uslišao tako usrdnu i ustrajnu molbu te Konšćaka odredio za indijansku misiju u Meksiku.

Dne 19. travnja 1731. iskrcao se Konšćak, jamačno već svećenik, u Vera Cruzu u Meksičkom zaljevu. Iz Vera Cruza već je 24. travnja pisao odulje pismo Isusovcu o. Jurju Neumeyeru u Austriji,[4] kojemu je pisao već prije iz Španjolske, ali se to prvo pismo nije sačuvalo.

Prvi, mučni dojam, što ga je o. Ferdinand o novom svijetu dobio u Vera Cruzu, nije nimalo oslabio njegove želje za indijanskim misijama. Meksički provincijal Franjo Zevallos, prvi mu biograf, pripovijeda, da su starješine, znajući koliko on čezne za radom među Indijancima, mladog svećenika poslali u misijsku postaju San Ignacio, čim je svršio teologiju i »treću probaciju«, a to je bilo nekako pod kraj iste g. 1731. Dalek je bio put od grada Mexica do San Ignacia, otprilike 2000 kilometara!

San Ignacio nalazio se na poluotoku, koji se još i danas zove Donja Kalifornija. Tada su na poluotoku misijske postaje bile vrlo rijetke (prve su osnivane g. 1703., dakle u godini rođenja Konšćakova), oko g. 1765. bilo je devetnaest. Za taj porast stekao je zasluge bez sumnje i naš Konšćak. Kalifornijska misija pripadala je meksičkoj provinciji (»redodržavi«), koja se prostirala golemim teritorijem otprilike današnjega Meksika (1,987.201 km²) i otoka Kube, te je imala oko rečene godine 29 kolegija, 21 rezidenciju i 138 misijskih postaja,[5] a starala se u redukcijama za 122.000 Indijanaca.[6]

Sudeći po nepotpuno dočuvanim šematizmima (»katalozima«) stare meksičke provincije, Konšćak je najdulje boravio u S. Ignaciu, gdje je bio i superior. Više je puta vršio službu vizitatora kalifornijskih misija. O njegovu neumornom, upravo apostolskom radu i vanredno kreposnom životu Zevallos je izdao tiskom posebnu brošuru (g. 1764. u gradu Mexicu),[7] znak, koliko je naš zemljak izašao na glas, a to još u zemlji, koja je obilovala odličnim misijo-

[3] Sva su se četiri pisma sačuvala u izvorniku. Gl. *VRELA I PRINOSI* sv. 2. (1933), str. 112—118.

[4] Krmpotić o. c. str. 14—23.

[5] L. Carrez S. I., Atlas geographicus Societatis Iesu. (Pariz 1900), nr. 29: Provincia Mexicana.

[6] L. Schmitt S. I., Synopsis Historiae Soc. Iesu (1914), col. 353.

[7] Na engleski preveo Krmpotić o. c., str. 140—165.

narima i bila neprekidni svjedok tihog herojstva. Mi ćemo može biti u drugoj zgodi iznijeti glavne crte Konšćakova misijskog rada, — ovaj put ćemo ga pratiti na prvom mu velikom istraživačkom putovanju g. 1746.

II.

Premda je već znameniti misijonar o. Euzebije Chino (Kino)[8] ustanovio, da je Donja Kalifornija poluotok,[9] ipak su još g. 1746. gdjekoji držali, da je ona otok, kako to izrijekom spominje Konšćakov savremenik Zevallos. Trebalo je dakle ovo pitanje definitivno raščistiti, a dosljedno i utvrditi, da li je Donja Kalifornija spojena s pokrajinom Pimeriom na američkom kopnu. Kako pak nije bio pouzdano određen ni geografijski položaj poluotoka, valjalo je ustanoviti i geografijsku dužinu i širinu, a osim toga za što bolju penetraciju zemlje naći dobre luke i podesna mjesta za misijske postaje i garnizone. Sve je to bila zadaća mučnog i opasnog putovanja, što će ga Konšćak poduzeti g. 1746.

Već se nekoliko godina unatrag sastavila osnova za ovo istraživačko putovanje, ali se ona mogla izvršiti istom rečene godine, kad je Konšćak dobio nalog od provincijala o. Kristofora de Escobar y Llamas. Stvar nije bila laka, ali ju je on poduzeo i vješto izveo s onom srčanošću i požrtvovnošću, što ju daje neograničeno predanje velikom idealu. Misijske postaje podmirile su troškove za čamce (canoe), mornare i hranu, a dadoše i priličan broj kršćanskih Indijanaca iz cochinskoga plemena te ih opremiše odijelom i oružjem. Trebalo je oružja (za obranu), jer će se poći u krajeve, koje nastavahu poganski Indijanci, neprijateljski raspoloženi prema Španjolcima. Na ruku je išao i kapetan Bernard Rodriguez de Rea, zapovjednik kraljevske posade u misijskoj postaji Loretto, otkud je ekspedicija imala krenuti na sjever. Kapetan, muž zauzet ne samo za interese španjolskoga kralja, nego i napredak prave vjere, dao je čamac s četicom vojnika, koji će u potrebi braniti misijonara i pratnju. Služba mu nije dopuštala da i sam pođe, kako je inače želio.

Ekspediciju je Konšćak opisao na španjolskom jeziku u obliku dnevnika bilježeći događaje dan po dan. Ovaj dnevnik zaprema u Krmpotićevu engleskom tiskanom prijevodu 37 strana, a objelodanio je ovaj opis Mgr. Krmpotić[10] u engleskom prijevodu pre-

[8] Rodio se kod Trenta u južnom Tirolu g. 1644., stupio u Isusovački red 1665., misijonar u Meksiku od g. 1680. Otkrio ušće Rio Granda, pokrstio preko 40.000 pogana. Umro u Magdaleni g. 1711. (Sommervogel, Bibliothèque... IV, 1044).

[9] Sommervogel l. c. i B. Duhr, Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, sv. IV/2 (1928) str. 540., bilješka 6. — Duhr kaže, da je o. Jakov Sedelmayer potvrdio Chinovo otkriće, dok rezultata Konšćakova istraživanja ne pozna.

[10] Life and Works str. 46—82.

ma rukopisu, koji se čuva u Britskom Muzeju u Londonu pod natpisom: Description compendiosa de lo descubierto y conocido de la California, por el Padre Fernando Gonzago de la Compania de Jesus 1746. (Catal. of the M S in the Spanish language t. II. p. 410). U opisu udara u oči Konšćakova skrb, da nađe izvore pitke vode, što nije bilo lako, jer oni krajevi vulkanskoga porijekla vodom oskudijevaju. Često je ekspedicija doduše nailazila na vodu, ali je ta bila slana. Vidi se, da je Konšćaka vodila misao da nađe mjesta podesna za ljudska naselja. On i točno opisuje obalu, položaj prema vjetru, male i velike zatone i zalive, otoke, rijeke, dubinu mora, ustanovljuje geografsku širinu, opisuje faunu i floru i t. d. — Mi ćemo iz opisa izvaditi samo nekoliko značajnih izvadaka, koji dakako ne daju živosti i neposrednosti autorova opisivanja i pripovijedanja.

Ekspedicija se 9. lipnja 1746. otisnula iz San Carlosa na četiri čamca. Veće se lađe nisu mogle upotrebiti, jer je more kraj obale veoma često plitko, a kako je i nemirno, lasno je dokučiti, da je plovidba bila skopčana s nemalim opasnostima, pogotovo gdje je obala često načičkana grebenima i stijenama.

Prvi dan stigoše u Santa Anna. Voda je tri francuske milje daleko, slana je, ali se može piti, kad kiša ispere salitru. Luka, voda i nekoliko zaselaka leže između dva visoka rta, koji se daleko pružiše u more, jedan prema sjevero-istoku, drugi prema jugo-zapadu: to su Las Virginesi San Gabrieldela Sermejas. Kad je nastala plima, odoše oko jedanaest sati i navečer uđoše u zaton La Santissima Trinidad, gdje se vade biserne školjke. Zaton je dosta na udaru jugo-istočnom i sjevernom vjetru. U sredini se nalazi otok, od kojeg se stijene protežu u more: plima i osjeka naizmjence ih pokrivaju i otkrivaju. Ovaj je otok bio koban već mnogim ribarima, koji su vadili biser i tu poginuli. U zalivu zatona voda je slana. Obala je puna stijena i grebenova.

10. lipnja. Plovilo se proti vjetru, a kako je more u zadnjoj mjesečevoj četvrti bivalo burno, zakloniše se kod San Barnabe.

12. lipnja. Ujutro poslije sv. Mise krenuše u zaton kod rta San Juana. Zaton je širom otvoren i daje zaklon samo od vjetra, koji duva s obale. U susjednom zatonu između rta San Miguel i Punta Gorda vadi se biser, jer olujno more izbacuje svu silu školjka. Kod male uvale ima vrelo, ali voda je gusta i slana. Žitelji su kršćani. Zaton je otvoren svakom vjetru, izuzevši sjever i sjevero-istok ispod Gorde, gdje su se usidrili, jer je bio jak vjetar.

13. lipnja. U ovom kraju kod San Miguela dela Papena došlo je k njima mnogo Indijanaca sa svih strana. Konšćak im je propovijedao, a pokrstio je mnogo djece, što su je njihovi oci od svoje volje donijeli.

14. lipnja. Od zatona San Miguela, koji je zgodan za zaklonište, dođoše do Gorde. Nasuprot niskoj, šljunkom posutoj obali ima kod niske vode dobro mjesto da se usidri: pješčano dno

je četiri hvata ispod površine, a bliže rtu, gdje leži na obali raspukla stijena, voda je šest hvati duboka, dno kameno ili pješčano. Drugo pristanište otkriše nasuprot raspukloj stijeni. U ovom je kraju tlo od ilovače, obrasle češljugom i žutilovkom. Sa susjednih brda teče nekoliko rijeka. Puškomet daleko ima dobro pristanište devet hvati duboko kod niske vode, dno mu je pješčano. Sve ove postaje štiti sa sjevera i sjevero-istoka rt, koji također lomi silu mora. Rt Gorda sastoji od stijena nalik crvenu mramoru ukrašenom žutim i bijelim plohama; na njemu se skupljaju nebrojena jata od ptica. Otok Tortuguilla, nazvan Serro blanco iliti Bijela Gora, proteže se istočno i zapadno od Gorde na drugoj, nižoj strani. Na kraju gora ima vrelo, stislo se među stijene, Indijanci crpu iz njega vodu u vrijeme plime. Tu je iza posljednje gorske kose naselje indijanskih pastira kraj malena vrela slane vode. Kad su ugledali čamce, dadoše se u bijeg držeći, da su došli ronioci; starosjedioci ih se boje i mrze na njih, jer su okrutni. Ali kad su ih njihovi zemljaci, koji su bili sa Konšćakom, uputili, da je došao svećenik sa čamcima, namah se vratiše. Kako je ovdje more nemirno i za lijepa vremena, Konšćak sa svojima ostade na ovom mjestu samo kratko vrijeme i teškom su mukom mogli uzeti nešto vode. Plovidba oko rta San Gabriel de Sal Si Puedes veoma je opasna radi otokâ i mnogih potonulih stijena, što sežu daleko od obale. Tu je more tako nemirno, da je malena razlika između oluje i tišine. Tek što su se usidrili, dođoše prije spomenuti Indijanci s djecom moleći, da ih misijonar krsti. Kad se već polazilo, osvanuše dva nedavno obraćena čovjeka s viješću, da Indijanci gornjih krajeva dolaze u namjeri da ubiju misijonara i njegovu družinu, kojoj dadoše nekoliko svežanja strijelica.

16. lipnja. Premda je more bilo uzburkano, Konšćak s družinom krene da istraži onaj dio zatona San Rafael, što ga kano jučer nije mogao da istraži. Na ušću rječice Cadacaman nađoše nekoliko Indijanaca, kojima poručiše, neka prestanu napadati ribare, a Indijanci odgovoriše, da oni toga ne čine, nego gorštaci. Sjevero-istočni vjetar nije dao da se ekspedicija prikuči izvoru kod San Rafaela, no zato otkriše nekoliko vrućih vrela. Ta se pokažu, kad je voda niska, a kad je more visoko, voda je na pola milje obojena crveno i svijetlo modro.

Tu naiđoše na skupinu Indijanaca, koji žive na obali, i drugih, koji prebivaju na brdima. Na oko izgledahu vrlo prijazni, pače nuđahu svoje kukavne darove, ali Konšćak primi samo nešto ribe, i to samo za plaću. Kad su čuli, da misijonar sa svojima ide na vodu kod S. Rafaela, pridružiše se i oni. Stiglo se o sunčanom zapadu, a kako se čamci nisu mogli dovoljno zakloniti, izvukoše ih na suho. Nedaleko obale nalazi se oveći ribnjak, a do njega zdenac; taj daje dobru vodu, ako se očisti. Tu nađoše velik broj Indijanaca, kojima je bilo drago vidjeti došljake, te ih obdariše ribom. Ovi su Indijanci kano lani ubili jednog ribara (Španjolca), no sad su došli kao prijatelji, jer su čuli, da čamci ne pripadaju ribarima,

nego da dolazi misijonar. Živo su željeli da ga vide, pa se svi spustiše na obalu. Ali kad ugledaše među družinom nekoliko Indijanaca s druge obale, koje radi blijeda lica zovu Jaques, stadoše među sobom šaptati, a napokon, ne mogući sakriti svoje mržnje, upitat će otvoreno svoje kršćanske zemljake, zašto je Otac, putujuć onuda, poveo i Jaquese. Ovi naime počinjaju teške nepravde Kalifornijcima, gone ih u vrijeme, kad se vadi biser, plijene im naselja, pa nije čudo, da ovim osvetljivim divljacima nije ništa ubiti Jaquesa, gdje ga god zateku. Konšćak pripovijeda: »Kad smo se vraćali s ekspedicije, na svoje smo se oči uvjerili, kolik je strah zbog tih sukoba osvojio njihove duše. Mnoge obitelji bijahu sašle do nas. Kad se počeo hvatati mrak, reklo im se, neka se sa ženama i djecom zaklone na koje sigurno mjesto. Oni se nećkahu, a kad sam ih nagovarao, odgovoriše, da će u noći doći Jaquesi na njihovo boravište, ako se udalje. Uvjeravao sam ih, neka se ne plaše, jer će vojnička straža i njihovi zemljaci spriječiti svaki takav pokušaj, i ako bi se tako šta desilo, odmah će im se poslati pomoć. Na to kanda se smiriše te odoše, pošto sam im rastumačio, da sam one (Jaquesi) s druge obale, koji su sa mnom, uzeo zato, jer se razumiju u upravljanje čamcima, čega njihovi kalifornijski zemljaci ne umiju, budući živu u gorama.«

17. l i p n j a. »Skupio sam Indijance i govorio im o nepravdi neprijateljskih napadaja, pokazao im, kako je zločin ružan, upozorio ih na opasnost, kojoj sami sebe izvrgavaju, ako im se vrati milo za drago, prikazao sam im i neprilike njihova divljeg življenja i nepristojnost njihovih navika.« Plovidba ovog dana bila je vrlo naporna, jer je valjalo malne cijelo vrijeme upotrebljavati vesla. Tražeći zgodno pristanište, uhvati ih noć. Plovili su dalje, a da nisu znali, kuda idu, kad ugledaju na obali velike vatre, ali nisu im se htjeli približiti, jer su se Indijanci znali poslužiti varkom, da bi zapalili vatre, sakrili se negdje blizu u mraku, pa kad bi se neoprezni stranci iskrcali, napali bi ih. Zato baciše naši putnici sidro čekajući dok svane dan.

18. l i p n j a. Noć je bila veoma nemirna, jer su se čamci neprestano ljuljali. Ujutro nađoše se blizu kamenite obale, dignu sidra i pristanu u zatonu, gdje su našli i vode. Stanovnici kraja dođu da pozdrave misijonara, a on ih obraduje raznim darovima te im održi propovijed o spasenju duše.

20. l i p n j a. Dok su boravili u prostranom zatonu De Los Angeles, koji Konšćak u tančine opisuje, skupiše se Indijanci u velikom broju i stadoše vikom i znakovima prijetiti i izazivati. Konšćak je sa svojima pokušao da ih darovima i drugim dokazima prijateljstva umiri i predobije, ali zaludu. Trebalo se dakle spremiti za noć, jer se divljaci umiju šuljati tiho ko sjena, i kad se prikuče, odapnu strjelice, kriknu i iščeznu. Ovi su se Indijanci podijelili u dvije čete, jedna je stala sa sjevera, druga s juga, da dušmanima presijeku uzmak. Možda još nikad nije bilo ondje toliko Indijanaca na okupu. Pet vojnika i trideset kršćanskih Indijanaca

krenulo je popodne na sjevernu četu. Divljaci bez i najmanjeg otpora uzmaknu u divljem bijegu na stijene ostavivši iza sebe žene i djecu. Konšćak je s družinom nastojao umiriti žene uvjeravajući ih, da im se ne će ništa na žao učiniti, alim osim nekoliko njih sve su druge pobjegle pustivši svoju rođenu djecu. Dok su neke žene preuzele skrb za djecu, druge je Konšćak poslao za bjeguncima, no kako se već spuštao mrak, a vrlo je bilo mučno popeti se na stijene, ove se vratiše. Radi sigurnosti ispališe vojnici nekoliko pušaka, da uplaše Indijance, a ovi su se u mraku popeli na najviše vrhove. Sutradan ujutro nije im bilo ni traga. Ženama i djeci dade Konšćak hrane i vode, djeci povrh toga i slatkiša. Preko ono nekoliko žena pokušao je uvjeriti Indijance, da se ne trebaju bojati: on ih ljubi i želi im dobro, pa im je to razložio u govoru, što im ga je održao; ali sve je bilo zaludu.

25. l i p n j a. Prošavši dan prije kanal Angel de la Guarda, u kojem ima mnogo kitova, i ploveći dalje prema sjeveru naiđoše na Indijance, koji im se stadoše vikom i gestima prijetiti, no kad su razabrali, da se došljaci dobro oružani spremaju da se iskrcaju, pobjegoše glavom bez obzira.

27. l i p n j a. Na jednom brdu nedaleko obale dva su Indijanca prijetila lukom i strijelicama. Jedan je bio osobito zanimiv: taj bi čas plesao, čas se vrtio na jednoj nozi, ali najednom izgubi ravnotežu te se skotrlja niza stijenu duboko dolje. Začudo, nije se teško ozlijedio, opet se popeo na vrh, ali već nije bio onako brz kao prije. Konšćakovi su mu se ljudi grohotom smijali, a nato se Indijanci izgubiše.

29. l i p n j a. Već tri dana nije bilo moguće naći vode. Kod San Sebastiana otkriše rječicu, ali voda joj je bila slana.

30. l i p n j a. Pred svanuće opaziše na obali svijetlo, koje se micalo duž obalu, te otud zaključiše, da mora biti u blizini voda. U zoru ode nekoliko momaka da ju potraži, i našavši ju, vrate se s jednim starcem, koji je nosio glinen vrč. Ovi su Indijanci vrlo vješti lončari. Na vodi bilo je na okupu mnogo divljih Indijanaca, kojih je jezik ekspedicija vrlo teško mogla da razumije. Divljaci su bili očito razigrani alkoholom pa su i tražili zadjevice. Jedan je iz potaje pokušao da odapne strijelicu na Konšćaka, no on se učini kao da toga nije opazio i promijeni mjesto. Divljaci se na čas prividno udobrovoljiše, kad im je Konšćak dao jesti i nekoliko malenkosti, te oni za uzvrat dadu krzna, kakvima pokrivaju i ukrasuju glavu. Kad je Konšćak sa svojima sašao s uzvisine, kamo se bjehu popeli da se u silnoj žegi naužiju svježeg zraka, divljaci uzeše prijetiti i izazivati. Konšćak je poznavao divljake: oni bi došljake prezreli, kad bi primijetili, da se boje. Na njegovu riječ 6 vojnika i 20 indijanskih strjelaca srne proti divljacima. Ova se mala četa hrlo popne na uzvisinu; jedan kršćanin otme i slomi strijelicu divljaku, koji je na njega ciljao: divljaci iznenađeni tolikom srčanošću uzmaknu. Četa uhvati nekoliko divljaka te se vrati izuzevši dvojicu, koji se dadoše u potjeru za Indijancima. Videći Kon-

šćak u kolikoj su opasnosti ona dva nepromišljena momka, poduzme korake da ih spasi. Oni su naišli na hrpu divljaka, pa videći se u nevolji posluže se varkom: jedan, kao da ima za sobom cijelu četu, vikao gledajući iza sebe, neka jedni pođu onamo, drugi ovamo, pa će neprijatelje opkoliti. Indijanci s oružjem u ruci stajali poredani u bojnoj liniji neodlučni, kad se pojave dvojica, koje je Konšćak prve poslao u pomoć, te divljaci, držeći da već ide cijela četa na njih, nagnu bježati ostavivši žene, djecu i stvari. Nekoliko uhvaćenih divljaka ponudi svoje žene i stvari za otkup. Konšćak dašto ponudu odbije. Sutradan on ih pusti slobodne opomenuvši ih, da puste na miru čamce, koji dolaze na one obale.

Nakon raznih opasnosti, svladavši velike neprilike stigoše napokon u ušće rijeke Colorada, te krenuše 25. s r p n j a natrag. Na kraju svog izvješća Konšćak daje upute ribarima, koji na kalifornijskoj obali love biser. Oni treba da idu onamo u većim skupinama i dobro oružani, ako ne će da poginu od ruke nekrštenih Indijanaca. Osim toga neka čovječno postupaju s onim narodom i klone se otimačine, neka im ne uzimlju djece, a još manje sramote žena. U svemu neka se vladaju kako dolikuje kršćanima, neka drže na umu čast španjolskog naroda, koga su osramotili neizbrisivom ljagom kukavštine, napose minule godine kod San Rafaela, kad su divljaci na izdaji ubili jednog ribara, a drugoga pogubili na očigled njegovih drugara, koji, umjesto da mu priteku u pomoć, utekoše glavom bez obzira.

Miroslav Vanino D. I

Sv. Augustin i sv. Grgur Veliki o Primatu

POBIJAJUĆI i ispravljajući lanjske godine (vidi »Život« 1933., str. 86—93; 131—143!) razne izvode beogradskoga sveučilišnoga profesora dra D. Jakšića, što ih je napisao u svojoj brošuri »Povodom enciklike pape Pija XI. o vaseljenskom Saboru Efeskom« pokazali smo, kako ni način obrađivanja ni izneseni dokazni materijal nimalo ne preporučuje, a kamo li dokazuje njegove teze. Postupali smo pri tom prema onoj: »Amicus Plato, sed magis amica veritas!« Tom smo zgodom obećali, da ćemo se još posebno osvrnuti na mišljenja sv. Augustina i sv. Grgura Velikoga o primatu rimskoga biskupa, budući da su i oni u radnji dra Jakšića dospjeli među — protivnike primata! Iskupit ćemo dakle zadanu riječ te »sine ira et studio« kritički istražiti, kako su ta dva velikana, od kojih je jedan čak i sam sjedio na papinskom prijestolju, mogla uopće doći u »društvo neprijatelja primata«. Učinit ćemo tako to radije, što će onda dr. Jakšić, koji dosele, barem koliko je nama poznato, nije ni pokušao pobiti naših izvoda, moći u interesu istine i ljubavi lakše odgovoriti na naše dokaze.

Sv. Augustin klasički svjedok primata.

Ako ćemo dakle vjerovati dru Jakšiću, čak će i sv. Augustin te sv. Grgur Veliki ustati protiv katoličke nauke o primatu i nepogrešivosti papinoj! On bo veli:[1] »Da na Efeskom Saboru nije mogao papa Celestin rješavati lično o dogmama vjere, da njegovo suđenje nije bilo odlučujućim, te da on nije smatran nepogrešivim učiteljem vjere ne samo na Istoku, već i na Zapadu — o tome nam svjedoči nitko manji nego bl. Augustin, taj veliki Otac zapadne Crkve, koji je bio lično pozvat na Efeski Sabor, ali ga je poziv na žalost, zatekao već mrtva.« Dr. Jakšić pače konstatira, da i današnji papa slavni »Pijo XI. u encikliki žali, što bl. Augustin nije mogao prisustvovati na Efeskom Saboru.« No na istome mjestu svoje enciklike papa ističe i jasne riječi Augustinove o ponovnoj definitivnoj osudi hereze pelagijevske po nepogrješivoj presudi Apostolske Stolice. Ovako naime Augustin daje oduška svojoj vjeri: U o v i m j e r i j e č i m a A p o s t o l s k e S t o l i c e (p a p e Z o s i m a) s a d r ž a n a t a k o s t a r a i o s n o v a n a, t a k o s i g u r n a i j a s n a k a t o l i č k a v j e r a, d a j e k r š ć a n i n u g r j e h o t a o n j o j p o s u m n j a t i.«[2] Dr. Jakšić imao je te riječi pred očima, ali mukom muči o njima, jer se nikako ne slažu s njegovim tvrdnjama, već ih upravo obaraju.

[1] Str. 30. i dalje.

[2] Ep. 190. Corp. scr. eccl. lat., pg. 159; Migne, P. L. 33, 685—686.

O pređašnjoj osudi pelagijevske hereze po papi Inocentu I. imamo istotako sjajno svjedočanstvo primata i nepogrešivosti papine u riječima istoga sv. Augustina: »O toj stvari već su akta dviju sinoda poslana Apostolskoj Stolici. Odgovori su također stigli. Stvar je svršena. Oh, da bi se jednom skončala i zabluda!« Iz ovih autentičnih riječi Augustinovih[3] nastala je kasnije poznata krilatica: »Roma locuta, causa finita!« Stvarno se tu isto potvrđuje, što veli o konkretnom slučaju sv. Augustin: »Jam enim de hac causa duo concilia missa sunt ad Sedem Apostolicam. Inde etiam rescripta venerunt. Causa finita est; utinam aliquando finiatur error!«[4]

Imamo i svu silu drugih svjedočanstva Augustinovih o primatu papinu baš u onim spisima njegovim, iz kojih dr. Jakšić hoće da protivno dokaže. Čujmo n. pr. riječi svečeve o ugledu katoličke Crkve u spisu »Contra epistulam fundamenti Manichaeorum« od g. 396—397. »U katoličkoj Crkvi, kaže, drži me osim prebistre mudrosti, koju samo malo koji duhovni čovjek u ovom životu upoznaje..., suglasje naroda i plemena; drži me autoritet, koji se od početka upirao na čudesa, hranio se nadom, umnožio se ljubavlju, i utvrdio se starinom; drži me nasljedstvo Svećenika onamo od same Stolice Petra apostola, komu je Gospodin poslije uskrsnuća povjerio pastvu svojih ovaca sve do sadašnjeg episkopata...«[5]

Govoreći o »nasljedstvu Svećenika« Augustin prije svega misli na nasljedstvo rimskih biskupa, kako to i sam potvrđuje dodatkom »onamo od Petra apostola... sve do sadašnjeg episkopata.« I da je to rimski episkopat, bjelodano slijedi također iz paralelnog teksta Augustinova u 53. pismu ad Generosum,[6] gdje svetac utvrđuje Generoza u vjeri protiv lažnih obmana donatističkoga svećenika, koji je Generoza nagovarao: »Drži se stranke Donatove, čiji se red (nasljedstva) tumači u pismu biskupa tvoga grada.« Augustin mu odgovara, da ga taj donatist želi ocijepiti od cjeline i turiti u stranku te ga tako otuđiti zapovijedima Božjim. I dalje veli: »ako se naime treba osvrnuti na red biskupa, koji su jedan drugoga naslijedili, koliko sigurnije i doista spasonosno nabrajamo ih onamo od samoga Petra, kojemu je Gospodin kao uzor-sli-

[3] Sermo 131, 10.

[4] Migne, P. L. 38, 754. Dodaj tomu dokazu i ovu sjajnu izjavu, kojom Augustin apostrofira arijevsku herezu: »Non crederis veram fidem tenere catholicae, quae fidem non doces esse servandum Romanam« (Sermo 120. n. 12. ed. a Mai in Biblioth. nova Patrum, I, 273). Por. Hurter, Comp. theol. dogm. I. n. 434.

[5] Migne, P. L. 42, 175.

[6] Migne, P. L. 33, 196.

či[7] čitave Crkve rekao: Na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju, i vrata paklena ne će je nadvladati. Jer je Petra naslijedio Lino, Lina Klement, Klementa Anaklet, Anaklet Evarista... Siricije Anastazije. U ovom se redu nasljedstva ne nalazi nijedan donatistički biskup.«

Ti su tekstovi iz spisa sv. Augustina posve jasni, skladno se popunjuju i povrh toga rade o vrhovnoj instanciji u vjerskim stvarima te se jednako oslanjaju na klasične tekstove sv. Evanđelja o primatu Petrovu kao i na usmenu tradiciju, po kojoj vjersko pitanje riješeno definicijom Apostolske Stolice rimske. Prema hermeneutičkom načelu, da ne valja tražiti protivurječja u raznim riječima jednog te istog pisca, nego da po mogućnosti treba tamnije tekstove osvijetliti jasnima i protumačiti ih u skladu s njima, moramo i mi skladno postupati sa raznim svjedočanstvima Augustinovim.

Dru Jakšiću nije nimalo stalo do ovoga pravila, kad hotimice ignorira prvi od spomenutih tekstova pa istotako i drugi, što ga poznaje svaki bogoslovac, te osim toga posve šuti o brojnim svjedočanstvima, kojima sv. Augustin tumači klasične tekstove Evanđelja o stijeni Crkve i o pastiru ovaca Kristovih. Mjesto toga on iznosi četiri tobožnja protivudokaza, i to u predmetima, koji se barem direktno ne tiču vjere nego crkvene discipline u *posebnim* slučajevima, pa i ovih tekstova ne iznosi točno.

Četiri prigovora.

U prvom navedenom prigovoru Augustin se bavi pitanjem, da li se u vrijeme pape Melhijada i cara Konstantina imao priznati za zakonitog biskupa u Kartagi katolički Cecilijan ili donatistički Majorin. I tu je odmah fatalno za tvrdnju Jakšićevu, što u onom istom 43. pismu, koje navodi sam Jakšić, sv. Augustin opet jasno ističe, kako »*je u Crkvi rimskoj vazda u snazi bio primat Apostolske Stolice* — Ecclesiae Romanae, in qua semper Apostolicae Cathedrae viguit principatus.«[8] Povodom neprestanih prepiraka afričkih donatista i utoka njihova caru Konstantinu naredi ovaj, da se u Rimu 1. listopada 313. pod predsjedništvom pape Melhijada ima držati sinoda, na kojoj će 15 italskih i tri galska biskupa istražiti i riješiti pitanje zakonitosti Cecilijanove ili Majorinove. A jednu i drugu afričku stranku zastupat će po 10 afričkih biskupa. Sinoda je iza trodnevnog istraživanja priznala zakonitost katoličkog biskupa Cecilijana i osudila Donatovu stranku. No donatisti stadoše dalje zanovijetati i tužiti se, da su im krivo sudili u Rimu. Sv. Augustin na to zanovijetanje primjećuje: »Ecce putemus illos episcopos qui Romae judicarunt non bonos judices fuisse; restabat adhuc plenarium Ecclesiae universae Concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus causa posset agitari, ut si male judicasse convicti essent,

[7] Petar je primio primat u Crkvi ne radi sebe samoga nego radi Crkve, koju on kao formalni princip vrhovnog autoriteta također reprezentira. Poredi također prekrasno svjedočanstvo Augustinovo (Sermo 15 de Sanctis) o Petru stijeni Crkve uz adekvatno tumačenje stijene po sv. Leonu I., obadva u rimskom Časoslovu, 22. februara.

[8] N. 7. Migne, P. L. 33, 163.

eorum sententiae solverentur...« Jakšić malo netočno prevodi prve riječi: »Eto smatramo one episkope, koji su u Rimu sudili, da nisu bili dobri suci...« Točnije veli Augustin: »Eto recimo ili uzmimo, da oni biskupi, koji su u Rimu sudili, nisu bili dobri suci. Preostao je još plenarni Sabor cjelokupne Crkve, gdje se s istim sucima stvar mogla raspravljati, tako te bi se u slučaju, da su krivo sudili, poništili njihovi glasovi.«[9]

Dr. Jakšić se vara, kad misli, da se te riječi Augustinove nužno protive primatu i nepogrešivosti papinoj. Prije bi se moralo dokazati, da je papa Melhijad na onoj pomjesnoj sinodi, sazvanoj od cara u Rimu, *govorio ex cathedra*, t. j. svojim vrhovnim autoritetom i u vjerskoj stvari kao vrhovni učitelj svekolike Crkve. No to već sam predmet rasprave ovdje isključuje. A ako se ovdje ne radi o definiciji ex cathedra, posve je opravdano (»justissime dici« potest) i po tadašnjoj i današnjoj katoličkoj nauci vjerskoj, da je sveopći Sabor cijele Crkve, dakako uz predsjedništvo ili barem uz potvrdu papinu, valjano mogao suditi o presudi mjesnog sabora i eventualno poništiti presudu njegovu. Da je sv. Augustin doista tako shvatio vrhovni ugled sveopćeg Sabora uz odobrenje papino, to jasno proizlazi iz gore spomenutih njegovih izjava o prvenstvu Apostolske Stolice Rimske i o »svršenoj stvari« po definitivnom sudu te Apostolske Stolice.

Drugi tobožnji dokaz Dra Jakšića iz pisma Augustinova[10] ruši se odmah, samo ako se navede čitava rečenica, koju je Dr. Jakšić samovoljno prekinuo i okrnjio izostavivši konkretne primjere, iz kojih se vidi, da na tom mjestu Augustin ne govori o vjerskim istinama nego o sveopćim liturgijskim obredima i disciplinskim običajima. Evo najprije prijevoda Jakšićeva: »Ono pak, što nije napisano već čuvano kao predanje, što i cijela vaseljena čuva, daje se razumjeti bilo od samih apostola, bilo od vaseljenskih Sabora, kojih je autoritet u Crkvi najspasonosniji.«

Dr. Jakšić navodi te riječi po izdanju zbirke *Migne*, u kojem ipak iza citiranih riječi Augustinovih ne slijedi točka nego zarez uz ovaj dodatak: »commendata atque statuta retineri, sicut quod Domini passio et resurrectio et ascensio in coelum et adventus de coelo Spiritus Sancti anniversaria solemnitate celebrantur, et si quid aliud tale occurrit, quod servatur ab universa, quacumque se diffundit, Ecclesia.«

Treba dakle prijevod Jakšićev ovako popuniti: »Ono pak, što nije napisano već čuvano kao predanje, što se i širom svijeta drži, lako razumljivim načinom i dalje se čuva, *pošto su to preporučili i odredili ili sami apostoli ili plenarni Sabori*, kojih je autoritet u Crkvi najspasonosniji: tako se n. pr. slave godišnjom svečanošću Gospodinova muka i uskrsnuće i uzlazak u nebo, pa i dolazak Duha Sv. s neba, te ovamo ide i drugo slično, čega se drži cjelokupna Crkva, kudgod se prostire.« Već riječ »statuta« uz navedene primjere pokazuje, da se ovdje radi o *sveopćim praktičnim odredbama* apostola ili plenarnih Sabora, kojih se drži sva Crkva, u opreci sa poslije navedenim *lokalnim* običajima ili obredima, koji su različiti u različitim krajevima. I tu, što se naime tiče lokalnih običaja, sv. Augustin svjetuje Januarija, da se prilagodi onima, među kojima živi. Kao takve lokalne običaje spominje nemrs u subotu, koji se držao u Rimu, a u Milanu se nije držao; nadalje običaj svakidašnje sv. pričesti u nekim crkvama, dvokratnu liturgiju jutarnju i večernju na Veliki Četvrtak, i tako dalje.

[9] Migne P. L. 33, 169.

[10] 54. ad inquisitiones Januarii, M. P. L. 200.

No recimo konačno — dato, non concesso —, da je Augustin na tom mjestu također govorio o *vjerskim istinama*, koje saznajemo po usmenoj predaji apostola i po vjerskim definicijama sveopćih crkvenih Sabora: i onda nema tu nikakve poteškoće protiv vrhovnog autoriteta papina, bez kojega potvrde ne vrijede ni dogmatske odluke sveopćih Sabora.

U petom poglavlju istoga pisma Augustin žigoše kao »predrsko bezumlje, ako tko o tom disputira, da ne valja tobože činiti, što obično vrši (frequentat) *sva* Crkva širom svijeta.« I ovdje se proteže neprevarljivost cijele Crkve i samoga pape *na stvari ćudoređa i opće discipline* barem toliko, da je po samoj vrhovnoj vlasti ključeva posve isključeno, da bi se *sva* Crkva, dakle uz odobrenje rimskoga pape, mogla držati pogubnog morala i pogubne sveopće discipline. Također nije nikad mogao koji zakoniti sveopći Sabor u tom pogledu biti u opreci s papom kao vrhovnim učiteljem, jer je sama zakonitost presudâ općega Sabora bitno ovisna o potvrdi papinoj. Dr. Jakšić krivo shvaća ekumenske Sabore, kad ih prikazuje ili u opreci ili u posvemašnjoj neovisnosti o papi onoga vremena.

Na *trećem* mjestu Dr. Jakšić donosi jedan tekst iz 1. poglavlja druge knjige Augustinove »De baptismo contra Donatistas«. Da je pisac samo nešto pobliže uvažio kontekst ovoga citata, našao bi nesamo rješenje svome prigovoru nego uz to u istom prvom poglavlju barem *trostruko* sjajno svjedočanstvo Ciprijanovo i Augustinovo o primatu Petrovu i papinu. Kad su se naime donatisti razmetali autoritetom sv. Ciprijana u pitanju prekrštavanja obraćenih heretika, upozorio ih je sv. Augustin na riječi Ciprijanove u pismu ad Quintum (ep. 71.), gdje čitamo: *»I Petar, koga je Gospodin izabrao kao prvoga, i na kome je sazidao Crkvu svoju* (Mat 16, 18), nije kasnije u prepirci s Pavlom o obrezanju što nedolično zatražio ili preuzetno[11] sebi prisvojio, te bi rekao, da on drži primat, i da novoobraćenici i potonji moraju njega prije svega poslušati; niti je prezreo Pavla, što je on prije bio progonitelj Crkve, nego je primio savjet istine i lako pristao na opravdani razlog, što ga je Pavao isticao; time nam je naime podao primjer sloge i strpljivosti, da ne bismo uporno svoje ljubili već i sami usvojili korisne i spasonosne savjete svoje braće i kolega, ako su istiniti i opravdani.«

Na ove korektne riječi sv. Ciprijana nadovezuje Augustin ovako: »Eto, gdje Ciprijan spominje, što smo naučili i u Sv. Pismu, kako je naime apostol *Petar, u kojem je primat apostolâ tako izvrsnom milošću preodličan* (in quo primatus apostolorum tam excellenti gratia praeeminet), u pitanju obrezanja stao drukčije postupati (aliter *agere*), nego je to istina zahtijevala, i kako ga je zato potonji apostol Pavao ispravio... Ako je dakle, velim, Petar mogao protiv pravila istine, kojega se kasnije držala Crkva, obraćenike iz poganstva siliti na židovske obrede: zašto nije mogao Ciprijan protiv pravila istine, kojega se kasnije držala sva Crkva, siliti heretike i raskolnike, da se iznova prekrste? Mislim, da se bez ikakve svoje sramote biskup Ciprijan može porediti

[11] »Preuzetno« bi se vladao sv. Petar ili papa, kad bi mislio, da je svaki lični čin njegov nužno razborit, kao da ne može više sagriješiti.

s apostolom Petrom s obzirom na mučenički vijenac. Uostalom, još više se imam bojati toga, da ne pogrdim Petra. Tko naime ne zna, da *ono prvenstvo apostolata treba više cijeniti od svakog episkopata (... illum apostolatus principatum cuilibet episcopatui esse praeferendum)?* No makar i razmak bio između milosti jedne i druge katedre, jedna je ipak slava mučenikâ... Kraj svega toga, ako tko sada sili kojega (obraćenika iz poganstva), da se obreže i tako da se pokrsti, mnogo više na to mrzi rod ljudski, nego ako se tko prisili, da se opet prekrsti. Zbog toga, kad se Petar, ono radeći, daje opametiti od potonjega Pavla (a Paulo posteriore corrigitur), pa ipak čuva vezu mira i jedinstva te se uzdiže do mučeništva: koliko lakše i jače valja dati prednost onomu, što je utvrđeno odredbama cjelokupne Crkve, ispred ugleda jednoga biskupa ili jednog pokrajinskog sabora!«[12]

U svijetlu svega konteksta, o kojem dr. Jakšić opet mukom muči citirajući samo posljednju rečenicu, svaki nepristrani čitač lako uviđa, da *se tu najprije do tri puta sjajno ističe pravno preimućstvo Petrovo,* i na tu konstatiranu činjenicu da se onda nadovezuje ovaj dokaz a majori ad minus: Ako se nosilac vrhovnog autoriteta među apostolima, Petar, u svom nerazboritom i štetnom postupku prema obraćenicima iz poganstva dao opametiti ukorom i opomenom potonjeg apostola Pavla, i to bez uštrba mira i jedinstva crkvenoga: *koliko većma* treba sada, da vi donatisti više držite (u pitanju prekrštavanja heretika) do utvrđenih norma cjelokupne Crkve, nego do ugleda jedinog biskupa (Ciprijana) i (njegovih) pokrajinskih sabora? Sv. Augustin dobro shvaća, da povlastica vrhovnog učitelja u vjeri ne isključuje u sv. Petru eventualnih praktičnih pogrešaka u postupku s ljudima, i zato s potpunim pravom opravdava ukor, što ga je Petru udijelio sv. apostol Pavao. A to isto učila je vazda sva katolička Crkva i teorijski i praktički. To pokazuje n. pr. postupak sv. Polikarpa s papom Anicetom i pismo sv. Ireneja papi Viktoru I. o tada prijepornom pitanju, kada se ima slaviti Uskrs: da li u nedjelju po zapadnoj ili svake godine točno na 14. nizana po istočnoj praksi, i tako dalje. Svuda se traži od vjernika rationabile obsequium t. j. duhovna i razborita služba. A osobito biskupi, što ih je postavio Duh Sv. da ravnaju Crkvom Božjom (Djela ap. 20, 28), koji su dakle općenito govoreći de jure divino, imaju biti savjetnici vrhovnog natpastira nesamo na raznim Saborima nego i izvan toga zborovanja. Redovito i sam papa u važnim stvarima pita biskupe za savjet, kaošto je to učinio n. pr. papa Pijo IX. prije dogmatizacije nauke o neoskvrnjenom Začeću Majke Božje ili Pijo X. prije konačne redakcije novog »Zakonika kanonskog prava« ili Pijo XI. o uputnosti nastaviti i zaključiti Vatikanski Sabor. Bilo je i u moderno vrijeme apostolskih biskupa i kardinala, koji su poput sv. Karla Boromeja i sv. Roberta Bellarmina doličnom čednošću opominjali samoga papu ili ga upozorili na razne nedostatke ili potrebe Crkve.

Preostaje nam još iz spisa sv. Augustina da riješimo *četvrti* prigovor, komu dr. Jakšić poklanja preko dvije stranice (33—35) svoje brošurice. Radi se u tom prigovoru *o apelacijama* na rimskoga papu. Već činjenica o mnogobrojnim apelacijama samih *istočnih* biskupa na papu temeljito pobija taj prigovor.

[12] Migne, P. L. 43, 126—127.

Pisac se tu razmeće riječima *Otaca Sabora u Kartagi* od g. 424. pa ih upravo samovoljno prekraja, kao da je taj pokrajinski »Sabor *zabranio* papi rimskom, da prima apelacije na (sic!) odredbe sabora afrikanske crkve.« Pa ipak sam Jakšić mora priznati, kako su biskupi toga sabora papi pisali: »Praefato itaque debitae salutationis officio, *impendio deprecamur,* ut deinceps ad Vestras aures hinc venientes non facilius admittatis nec a nobis excommunicatos in communionem ultra velitis excipere: quia hoc etiam Nicaeno Concilio definitum facile advertet Venerabilitas Tua.« To će reći: Oci Sabora »*svesrdno mole*« papu, da »ne bi *odveć lako pripustio*« one, koji iz Afrike k njemu dođu, i da »*izvoli*« ne primati dalje u zajednicu svoju one, što su ih afrički biskupi izopćili. Jakšić silu nanosi tekstovima, gdje govori o »*zabrani*« afričkih biskupa, i dalje o tom »da papa ne *dopusti sebi primati u općenje* ...« Ima tu i interpoliranih riječi: »da (klirici vaši) *raspravljaju naše poslove.*« Jakšić je morao kontrolirati srpski prijevod po uzoru izvornog teksta, koji govori o klericima »izvršiocima (exsecutores)«, dok su riječi »da raspravljaju naše poslove« isisane iz prsti. Dr. Jakšić još čudnije postupa s činjenicama, kad veli: »Ova poslanica ... *kategorično svjedoči,* da iako je papa Celestin težio, da si potčini Afrikansku crkvu, da su ipak njegove pretenzije na odnosu dogmatskog učenja Crkve bile odbijene, te da papska vlast u 5. vijeku nije se priznavala ni na cijelom Zapadu.«

Afrički biskupi, među njima tijesni prijatelji Augustinovi Aurelije, primas u Kartagi, i Alipije, drage volje i u ovom pismu priznaju vrhovni autoritet Rimske Crkve poput samog sv. Augustina u gotovo istodobnom pismu 209. »ad Coelestinum«, kaošto su to i malo prije priznali i afrički biskupi u pismu papi Bonifaciju, i kaošto isto ističe papa Leon I. u svom pismu (cp. 12) ad episcopos Africae.

Ali biskupi, prisutni na saboru u Kartagi, podupiru *nicejskim* kanonima svoju molbu, a nisu tada još znali za 4. i 7. kanon Sardičkog ili Sredačkog Sabora od g. 347. (al. 343)., kojima se ističe sloboda priziva svrgnutih biskupa na presudu Rimske Stolice.[13] Oci Sabora u Kartagi pišu naime u svom pismu Celestinu: »Nam ut aliqui tamquam *a Tuae Sanctitatis latere mittantur, in nulla invenimus Patrum synodo constitutum.*« Ali 7. kanon sardički glasi ovako: »... Bude li biskup optužen, i budu li svi sabrani biskupi onoga kraja presudu izrekli te ga svrgnuli, a svrgnuti se biskup prizove na preblaženog biskupa Crkve Rimske, te htjedne da bude preslušan: Rimski biskup, ako drži opravdanim, da se obnovi istraga, neka se udostoji pisati biskupima *susjedne*[14] pokrajine, da revno istraže sve i da prema istini riješe parnicu. No ako taj prijeporni biskup svojom molbenicom potakne biskupa Rimskoga, da pošalje u ime svoje (de latere suo) prezbitere, može on prema svojoj volji i uviđavnosti učiniti, što hoće. Odluči li, da će poslati izaslanike, koji će na samome mjestu suditi s biskupima, tako te će ovi također uživati ugled onoga, koji ih je poslao: bit će njemu slobodno. Ako li misli, da su dovoljni biskupi iz iste pokrajine za konačno rješenje te stvari, učinit će, što drži podesnim prema svojoj premudroj uviđavnosti.«

[13] Vidi Hardouin I, 639—624.

[14] Time se ujedno rješava prigovor afričkih biskupa, koji ne znajući za ovaj kanon, ističu poteškoću, kako bi mogli *tuđinci neupućeni* dobro suditi.

Tvrdilo se, da se sardičkim kanonima priznalo 1. samo *papi Juliju lično pravo;* 2. samo pravo *revizije* i 3. da se to pravo *dalo* papi na saboru, a da nije de iure divino. Ali se to kosi sa samim tekstom kanona.[15]

Konačno možemo i moramo afričke biskupe u ovom slučaju bar donekle ispričati nesamo poradi neznanja sardičkih kanona nego još više zato, jer se papa Celestin I. dao prevariti od svrgnutog i zločinačkog Apijarija, koji se vraćen u službu po legatu papinu Faustinu opet okaljao grdnim zločinstvima, što je dakako silno razjarilo ostale afričke biskupe. Osim toga čini se, da i izaslanik Celestinov, biskup Faustin, nije osobito taktički postupao s afričkim biskupima, koji se papi tuže na njegovo oklijevanje, dok nije sam Bog grizodušjem natjerao Apijarija na javnu ispovijed ponovnih zločinstva. Ali argumentum ex abusu nije nikakav dokaz protiv same vrhovne sudačke vlasti papine.

Što dulje piše Dr. Jakšić protiv papina primata, to mu i zazubice više rastu, i ne žaca se na posljednjim stranicama svoje brošure

prikazati sv. Grgura Velikoga kao tobožnjeg svjedoka protiv primata papina.

Najprije zamjerava Bardenheweru, što taj »kuje u zvijezde Grigorija Velikoga i veliča ga za njegovu skromnost (servus servorum Dei), a carigradskog patrijarha Jovana Posnika ukorava, što je sebi prisvojio titulu vaseljenskog patrijarha.« I tu kliče: »Divne li rimske konsekventnosti!« Kao da nije dosljedno, da se i papa i patrijar i svaki crkveni dostojanstvenik pa i patrolog, koji o njima piše, drže one Kristove: »Tko je veći među vama, neka bude kao manji, i poglavar kao sluga.« (Lk. 22, 26)

Dalje piše, makar i preko volje tu zapodjenuo govor i o mrskim a p e l a c i j a m a:

»Ne da se poreći, da su se kadgod ponekoji predstojnici istočnih crkava obraćali rimskim papama sa vrlo laskavim i preuveličenim titulama, osobito onda, kad su tražili ili očekivali od njih kakovu pomoć u svojoj borbi sa neprijateljima Hristove crkve. Takav slučaj dogodio se i za vrijeme pape Grigorija Velikoga. Aleksandrijski patrijark Evlogije, koji je stekao velike zasluge za crkvu u borbi sa jereticima, upravio je jedno pismo papi Grigoriju sa raznim laskavim titulama i izrazima. Poslušajte, što je odgovorio papa rimski Aleksandrijskom patrijarhu: »... Vaše blaženstvo bilo je dobro da napomene, da ne će nekim pripisivati gordih naziva, koji izviru iz sujete, a meni pišete govoreći, *kako ste zapovjedili (sicut jussistis).* Tu riječ zapovijed molim da meni ne napomenete, jer znam, ko sam ja, ko ste vi. Po položaju vi ste meni braća, po vrlini oci (Loco enim mihi fratres estis, moribus patres). Dakle nijesam zapovjedio, već se trsih napomenuti ono, što mi se učinilo korisnim. Ipak ne nalazim, da je vaše blaženstvo htjelo potpuno čvrsto držati ono što vam napomenuh, jer rekoh, da ne morate niti vi meni niti kome drugom štogod takovo pisati; i eto u predgovoru pisma, koji ste baš meni, koji zabranih, upravili, napisaste gordi naziv, nazivajući me vaseljenskim papom (superbae appellationis verbum universalem me papam dicentes). To tražim, Vaša najljubeznija Svetosti, da to više ne radite, jer se vama oduzimlje ono, što se drugom više daje, nego li zakon traži (quia vobis subtrahitur, quod alteri plus quam ratio exigit, praebetur). Ja pak želim uspijevati ne riječima, već vrlinama. Niti smatram za čast ono, u čem vidim, da moja braća gube svoju čast: Moja čast jeste čast cijele Crkve. Moja čast jeste čvrsti značaj moje braće.[16] Tada sam ja istinito počašćen, kada se nijednom pojedincu ne poriče dužno poštovanje. Ako me vaša Svetost nazivlje vaseljenskim papom, onda ona niječe, da je *TO* čitav svijet, koji mene priznaje (Si enim universalem me papam vestra Sanctitas dicit, negat *SE* hoc esse, quod me fatetur universum).«

[15] V. Hefele, Conc. — Gesch. 2. izd. I, 580 ss., Phillips, Kirchenrecht, V, 262 ss.

Stanimo ovdje za čas, da upozorimo pisca n a p o s v e k r i v i p r i j e v o d p o s l j e d n j e r e č e n i c e. Tko je iole vješt latinskom jeziku te pobliže promotri dvije od mene istaknute riječi, brzo će uvidjeti, da valja tu rečenicu i s obzirom na tekst i s obzirom na najbliži kontekst ovako prevesti: »Ako naime Vaša Svetost mene nazivlje vaseljenskim papom, time niječe, da je ona sama ovo, što u o p ć e za mene priznaje«, naime u ekskluzivnom smislu. Evo dva njemačka prijevoda iste rečenice u istom smislu: U izdanju »Bibliothek der Kirchenväter«[17] Theodor Kranzfelder ovako prevodi: »Wenn mich aber Euere Heiligkeit »allgemeiner Bischof« nennt, so sprecht Ihr Euch ab, was Ihr mir beilegt, nämlich die »Allgemeinheit.« Slično i ispravno tumači G r i s a r[18] te riječi ovako: »Indem Du mich »universalis papa« benennst, verneinest Du von Dir eine Würde, in welcher ich als Allgemeiner dastehen soll.«

Davno su katolički bogoslovci jasno riješili ove i slične prigovore, što ih moderni neprijatelji primata papina još uvijek vade iz zastarjele ropotarnice Janus-ove. Razlikujemo s Hurterom n a j p r i j e s t v a r i i m e. Što se tiče s t v a r i, sv. Grgur Veliki nebrojeno puta jasno uči primat sv. Petra i rimskog pape; n. pr. u o n o m i s t o m p i s m u, što ga dr. Jakšić hoće da upotrijebi protiv primata, Grgur ističe, kako je vršio primacijalnu vlast u novoobraćenoj Angliji, poslavši onamo monaha svoga samostana (sv. Augustina Kanterbury-skoga), što »su ga germanski biskupi s m o j i m o d o b r e n j e m, veli on, posvetili za biskupa« (Qui data a me licentia a Germaniarum episcopis episcopus fac-

[16] »Meus honor est honor universalis Ecclesiae. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor...« Grgur Veliki isto tako kao i Pijo XI. krasno ističe, kako Crkva nije radi njega, nego je on radi Crkve, i u ljubeznoj brizi za svu Crkvu i za čast svih biskupa stoji sva dika njegova. Zato i konačno veli: »Neka odstupe riječi, koje nadimlju taštinu i ranjavaju ljubav.« A dr. Jakšić iza *krivog prijevoda* te iza ovih divnih riječi papinih ne žaca se napisati: »Animadverte testimonium *CONTRA* Petri primatum?«

[17] Kempten, Ausgewählte Briefe des hl. Gregorius des Großen, 1874, pg. 420—421.

[18] Zeitschrift für kathol. Theol., Innsbruck, 1880, pg. 502—503.

tus ... ad praedictam gentem in finem mundi perductus est ...); a dalje pripovijeda o pokrštenju 10.000 uođenika. O carigradskoj Crkvi piše Grgur Vel. (ep. 12.): »Tko ne zna, da je ona podvrgnuta Apostolskoj Stolici?« i opet veli (ep. 59.): »Ne znam, koji biskup nije podvrgnut ovoj Stolici.«[19]

Drugo razlikujmo pravi i opravdani smisao onoga izraza »episcopus universalis«, što znači vrhovnog namjesnika Kristova, koji ima jurizdikciju nad svom Crkvom, i u tom smislu zove se Leon Veliki episcopus Ecclesiae universalis seu catholicae. U drugom krivom i ekskluzivnom smislu, po kojem bi jedan jedini ravnao svom Crkvom bez drugih biskupa, kao da ovi nisu također uopće de jure divino postavljeni, da ravnaju Crkvom Božjom, Grgur ne će da se nazove episcopus vel papa universalis.

Treće napokon, dato non concesso, da je sv. Grgur apsolutno odbio ime univerzalnog pape: i onda ne bi iz toga ništa slijedilo protiv primata njegova. Htio je naime svojom poniznošću postidjeti častohleplje carigradskog patrijara i zato je sebi odabrao ime »servus servorum Dei« po primjeru sv. Petra, »koji je primio ključeve kraljevstva nebeskoga ... pa se ipak ne naziva »universalis apostolus.«[20]

Najstariji svjedoci o primatu.

Uostalom, da sv. Augustin i sv. Grgur nisu ni mogli drukčije misliti o papinskom primatu, svjedoči nam sva starina kršćanska. Samo ilustracije radi iznijet ćemo tek mišljenja apostolskih otaca: sv. Klementa Rimskog i sv. Ignacija Antiohijskog te svjedočanstvo sv. Ireneja, koji kako svojom časnom starinom tako i svojim položajem i svojim vezama dostojno predstavljaju uvjerenje i zapadne i istočne Crkve najstarijih vremena. U poslanici sv. Klementa Rimskoga Korinćanima po riječima patrologa Bardenhewera[21] imamo »faktički dokaz za primat papin«.

Čuo je Klement, kako su nepravedno svrgnuli prokušane crkvene starješine u dalekom Korintu, i odmah nakon progonstva Domicijanova, u jeseni g. 96., autoritativno ustaje protiv te bune i nepravde. Ali ujedno mudro i taktički postupa i zato u prvom dijelu poslanice (c. 1—36) pripravlja duhove *općenitim opomenama.* U drugom glavnom dijelu (c. 37—44) jasno razlaže i dokazuje *organski i monarhijski ustav,* što ga je sam Bog dao Crkvi svojoj. Tako Klement hoće, da bolje uputi buntovnike na grdobu njihova zločinstva. U 37. poglavlju pisac nadovezuje na sliku *o vojnoj službi pod vrhovnim vojskovođom,* koju je samo natuknuo u pređašnjem poglavlju, samo što ondje govori o nebeskoj vojsci i hijerarhiji, koja služi za uzor vojnoj službi na zemlji. »Vojujmo dakle, ljudi braćo, svim silama pod besprijekornim zapovijedima (Božjim). Promatrajmo vojnike, koji služe pod zapovjednicima našim, kako uredno, kako poslušno, kako pokorno vrše naloge. Nisu svi zapovjednici ni hilijarsi ni stotnici ..., ali se svaki drži svoga reda i mjesta, što su ga *kralj* i vođe naredili. Veliki ne mogu biti bez malih niti mali bez velikih. Pomiješani su svi, i noge bez glave nisu ništa; pa su i najmanji udovi našega tijela potrebni i prekorisni svemu tijelu. Pače sve skladno sudjeluje i u jedinstvenoj podređenosti služi na spasenje svega tijela.«

Valja ovdje istaknuti, da Klement govori o organskom ustroju vojske pod jednim »kraljem« te ob organskoj uredbi tijela pod jednom »glavom«; a taj vidljivi »kralj« i ta vidljiva »glava, koja bez nogu nije ništa«, ovdje ne mogu značiti nevidljivog i neovisnog Gospodina Isusa Krista, nego nas silom upućuju na monarhijski ustav crkveni, kako to kasnije potvrđuje spomenuti tip Velikog Svećenika (arhihijereja) u Starom Zavjetu. I papa Klement čitavim svojim autoritativnim postupkom u ovoj poslanici jasno potvrđuje monarhijski ustav Crkve katoličke, premda u drugu ruku iz psihologijskih razloga ne će da se bez potrebe preko mjere upire na svoj vrhovni autoritet nego više u duhu ljubavi hoće da uspješno stane na put sablažnjivoj razmirici po primjeru samoga Gospodina Krista, koji je i apostole opomenuo: »Ko je među vama veći, neka bude kao manji.« Pa i poglavice apostola, sv. Petar i sv. Pavao, prednjače Klementu u tome po onoj (Ef. 6, 4): »Oci, ne razdražujte djece svoje, nego ih odgajajte u nauci i opomeni Gospodnjoj.«

U 38. poglavlju pisac spomenutu sliku o organskom tijelu našemu primjenjuje na »sve tijelo naše u Kristu Isusu«. Nužno je uzajamno skladno sudjelovanje svih udova prema položaju njihovu. Pomisao na našu prirođenu nemoć neka nas utvrdi u poniznosti i u zahvalnosti spram Boga. Ludo se naime neki uznose pred Bogom poput zlih anđela i onih oholica, kojih je naglo nestalo. Tu misao razvija Klement u 39. poglavlju.

U narednom 40. poglavlju sv. Klement prelazi od spomenutih slika organizirane vojske i organiziranog tijela na Bogom određene *tipove starozavjetne* t. j. na organski uređenu bogoštovnu i žrtvenu hijerarhiju odabranog naroda Božjega. Ovdje papa već izbliza smjera na buntovni povod nastalog razmirici u Korintu. Zato ističe, kako je sam Gospodin sve žrtve i svete službe točno i skladno naredio po vremenu, mjestu i osobama, da se sve pobožno izvrši po sv. volji njegovoj. »Koji dakle u određena vremena prikažu žrtvene darove, naći će milost i spasenje, jer vršeći zapovijedi Božje, ne lutaju. *Jer je Velikom Svećeniku povjerena posebna služba; svećenicima je pak određeno njihovo mjesto; a levite imaju vršiti svoje službe. Opet je i lajik vezan lajičkim zapovijedima.*«

Premda te riječi i uredbe vrijede o Starom Zavjetu, to ipak papa Klement ove *tipove* izrijekom tumači s osobitim obzirom na Novi Zavjet i na konkretni slučaj Crkve Korintske. Zato veli dalje u 41. poglavlju:

»Svaki od nas, braćo, neka u svom vlastitom redu dobrom savješću Bogu omili u čestitosti, ne kršeći ustanovljeno pravilo svoje sv. službe. Ne prikazuju

[19] Poredi i krasno svjedočanstvo (V. ep. 20 ad Mauricium imperatorem) i svu silu drugih izjava u člancima Oca Grisara u časopisu »Zeitschr. f. kath. Theol.« 1879, 655 ss.; 1880, 468 ss.

[20] V. V. ep. et 21; M. P. L. 77, 746 s.

[21] Patrologie, 3. izd. 1910, 25.

se, braćo, žrtve sveudiljne, prosne ili za grijehe i prekršaje nego samo u Jeruzalemu; pa i ondje ne žrtvuju se na svakom mjestu nego samo u predvorju hrama na oltaru, *pošto su Veliki Svećenik i spomenuti liturzi žrtvu točno pregledali.* Koji pak učine nešto, što se ne slaže s voljom njegovom (t. j. Velikog Svećenika) smrću se kažnjavaju. Vidite, braćo, što smo veće spoznaje dostojni pronađeni, to smo većoj pogibelji izvrgnuti.«

Pripravivši tako duhove, Klement sad u 42. poglavlju već direktno razlaže nepovredivi ustav, što ga je sam Krist Gospodin dao svojoj Crkvi u Novom Zavjetu: »Apostoli nam postadoše vjesnici evanđelja po Gospodinu I. K., a Isus Krist bi poslan od Boga. *Krist dakle od Boga, i apostoli od Krista. Obadvoje se dakle zbilo u lijepom redu po volji Božjoj.* Primivši dakle zapovijedi i posve utvrđeni po uskrsnuću našega G. I. K., povjerovaše riječi Božjoj i pod sigurnim nadahnućem Duha Svetoga izidoše, da propovijedaju evanđelje kraljevstva Božjega, što ima doći. Propovijedajući prema tome u pojedinim krajevima i gradovima, *namjestili bi prvijence obraćenika, pošto su ih duhom prokušali, za biskupe i đakone onima, koji će uzvjerovati.* A ta naredba nije novotarija...« Klement ovdje navodi Is. 60, 17 po prijevodu Sedamdesetorice kao proročanstvo o novozavjetnim crkvenim poglavarima, što ih tekst LXX zove τοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπισκόπους. Konačno za potvrdu *ove Božje* naredbe papa Klement još spominje tipički izbor *Velikog Svećenika Arona* i čudesnu obranu njegovu procvalim njegovim prutom. Mojsije je to unaprijed znao, kaže Klement; ali da ne bukne buna u Izraelu, zato je tako postupao...

»I naši su apostoli, veli dalje, po G. N. I. K. spoznali, da će se poroditi prepirka o imenu episkopske službe; i baš poradi toga ... postaviše gore spomenute (prvijence) i o tom naredišе, da iza njihove smrti drugi prokušani muževi naslijede njihovu sv. službu.

Prema tomu Mi ovako sudimo: Nepravedno je njihove žrtvene službe lišiti one, što su ih apostoli ili po tom drugi odlični muževi uz privolu svekolike Crkve postavili, pogotovu kad su ti službenici besprijekorno služili stadu Kristovu u poniznosti... Jer ne će biti lak naš grijeh, ako protjeramo sa episkopske službe one, koji su sveto i besprijekorno prikazali žrtvene darove...«

Ovim direktnim ukorom Korinćana prelazi papa Klement na posebno i intenzivno nagovaranje srca i volje adresatâ u trećem dijelu svoga govora ili pisma (c. 45.—65). I tu divnim psihologijskim taktom odvraća puk od zajednice sa začetnicima one bune; same pak buntovnike apostrofira i poziva, da velikodušno odu, kako bi se lakše uspostavio mir uz povratak nepravedno svrgnutih starješina u njihovu crkvenu službu.

Kraj sve blagosti svoje Klement ipak u svijesti svoga vrhovnog autoriteta kao *namjesnik Božji* potiče Korinćane (pogl. 56.) na molitvu za grešnike, da se pokore »*ne volji Našoj, nego Božjoj*«, jer im on govori u ime Božje. Zato dalje i veli (pogl. 59.): »Ako se pak neki ne pokore onomu, što je *On (Isus Krist) po Nama rekao,* neka znadu, da će se zaplesti u veliku grjehotu, a Mi ćemo nevini biti od toga grijeha.« Tim ujedno izrazuje svijest svoje *dužnosti,* da se on, još za života sv. Ivana apostola, autoritativno lati utišavanja te bure u dalekoj Crkvi Korintskoj. Konačno opet u veseloj nadi izjavljuje: »Razveselit ćete Nas, ako poslušate ono, što sma *Vam pisali po Duhu Svetomu*« (pogl. 63).

I doživio je papa Klement sjajan uspjeh svojom mudrom i snažnom poslanicom. To razabiremo iz pisma sv. Dionizija, biskupa korintskoga papi Soteru oko g. 170. Dionizije hvali blagodati, primljene od Rimske Crkve, i osobito ističe uz pismo Soterovo i nezaboravno pismo Klementa I. Veli Dionizije, da jedno i drugo pismo čitaju na crkvenim sastancima, da se opomenu (νουθετεῖσθαι, što latinski prijevod ovako tumači: optimis praeceptis ac documentis abundabimus«.)[22]

Dakle biskup Dionizije sa svom Crkvom svojom traži još i g. 170. stalne duhovne koristi iz čitanja toga pisma Klementova, što je svakako znak, da su Korinćani još tada u toj poslanici gledali izliv dužne pastirske brige; Euzebije pače svjedoči u svojoj »Crkvenoj Povijesti«:[23] »Ova od svih složno priznata velika i divna poslanica onamo od starih vremena pa i u naše se doba javno čitala u većini crkava.«

I drugi apostolski Otac, sv. Ignacije Antiohijski († oko g. 107.) već u naslovu svoje poslanice Rimljanima hvali ovu Crkvu nada sve druge i zove je ἡ προκαθημένη τῆς ἀγάπης. S obzirom na osobitost Ignacijevu, kojom on i drugdje konkretno shvaća riječ ἀγάπη (ljubav) o ljubaznoj zajednici, uvaženi patrolog Funk[24] prevodi taj izraz »predsjednica u savezu ljubavi«. Protiv protestantskoga shvaćanja »predsjednica u djelima ljubavi« Funk s pravom ističe, da se προκαθῆσθαι svuda odnosi na mjesto ili društvo. Ali i u nezgodnoj hipotezi protivnika Funk veli: »Nema sumnje, a protestanti to većinom i priznaju, da on (Ignacije) u (predašnjim) riječima ἥτις προκαθηται (koja predsjeda) govori o primatu Crkve.«[25]

I osobito poštovanje, što ga iskazuje Ignacije Crkvi Rimskoj, n. pr. u riječima: »Ne zapovijedam vam poput Petra i Pavla« (cf. 4, 3) očituje, da svetac ovoj Crkvi priznaje više od primata časti. Dok se kao ponajstariji biskup na Istoku smatra ovlaštenim drugim Crkvama udijeliti ozbiljne opomene i zapovijedi, te ih svom revnošću odvraća od krivovjerja, rimsku Crkvu samo moli, da ga ne liši krune mučeništva za Krista.

Dodat ćemo još svjedočanstvo sv. Ireneja († 202.) o moćnijem ili prečem preimućstvu Crkve Rimske. U spisu Adv. haer. III, 3. 2. piše on: »Predugo bi bilo u ovom svesku nabrajati nasljedstvo svih Crkava. Zato (spomenimo bar nasljedstvo) najveće i najstarije te svima poznate Crkve, koju su najslavnija dva apostola Petar i Pavao utemeljili i uredili u Rimu. I označujući onu predaju te ljudima navješćivanu vjeru, koja po nasljedstvu biskupa dolazi do nas: postidujemo sve one, koji kakogod, osim onako kako treba, sabiru (t. j. drže vjerske sastanke) ili iz samodopadnosti ili iz taštog slavohleplja ili u za-

[22] Kirch, Enchiridion fontium historiae eccl. antiquae, 4. ed. n. 62.

[23] III, 16.

[24] Patres Apostolici, I, 253.

[25] Cf. Lightfoot ad hunc locum et Jülicher in Gött. Gel. Anzeiger 1894. p. 4.

slijepljenosti i po krivom sudu. Jer s ovom se Crkvom poradi moćnijeg (prečeg potiorem, Codex Claramont.) preimućstva njezina, nužno ima složiti sva Crkva (ili svaka Crkva), to će reći: oni vjernici, koji su odasvud, jer su u njoj oni, koji su odasvud, vazda čuvali apostolsku tradiciju.«[26] Izraz »vjernici koji su odasvud« aludira na grčko ime »katoličke Crkve« ili »katolika«, t. j. onih koji su καθ' ὅλην τὴν γῆν, »po svoj zemlji« ili u »sveopćoj« Crkvi.

Time je Irenej ujedno priznao i nepogrešivost ove Rimske Crkve u stvarima vjere, jer se drukčije ne bi morala svaka Crkva s njom složiti.« Uostalom (ibid. III, 4, 1) Irenej i izrijekom ističe nepogrešivost sveopće Crkve katoličke, kad veli: »Ne treba nam kod drugih tražiti istinu, koju lako možemo uzeti od Crkve, jer su apostoli u njoj kanoti u bogatoj pohrani najpotpunije sabrali sve, što se tiče istine, da svaki, kogod hoće, uzme iz nje pilo života...«

Sve dakle badava! Mogu dr. Jakšić i protivnici primata tražiti razloge protiv njega, gdje hoće, ali u kršćanskoj predaji, koja je oduvijek vrijedila kao pravilo vjere (regula fidei), ne će ih naći. Ta je predaja od najstarijih vremena odjekom tek jedne božanske riječi: »Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam — Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju!« (Mt. 16, 18.) **I. P. Bock D. I.**

PROBLEMI DANA

CRKVA I KAPITALIZAM.

Opaska uredništva: Ova je aktualna radnja čitana na akademiji, što ju je priredila kongregacija sveučilištaraca (»Academica minor«) u Zagrebu dne 8. XII. 1933. slaveći svoju tridesetu godišnjicu. Radi velike savremenosti njezine držimo, da ćemo ugoditi cij. čitačima »Života«, ako je ovdje iznesemo i pred širu javnost.

Sigurno nema danas mnogo pitanja, kojima bi se poklanjala tolika pažnja, kao pitanju socijalnom. Ali premda je interes ovako velik, a možda upravo zato, nema vjerovatno nigdje toliko nesuglasja i oprečnosti, koliko u pokušajima njegovog rješenja. Neprestano se gotovo pojavljuju ideologije novoga socijalnog poretka, od kojih je svaka, premda često stoje jedna naprama drugoj kao krajnji kontrasti, duboko uvjerena u jedinu ispravnost svojega programa. Sigurno nije posljednji uzrok ovoga

šarenila u unutrašnjoj nesređenosti tih sistema, koji se često upravo odlikuju nerazumijevanjem bitnih temelja i osnovnih pojmova socijalnoga problema. Taj je pojav osobito karakterističan kod odlučivanja pojedinaca za socijalne sisteme. Posljedica je napomenute površnosti i veoma raširenog mnijenje, da Crkva brani današnje nepodnosljive prilike u razdiobi dobara tj. da zauzima stajalište kapitalista protiv radnika, »uvreda od koje ne može biti veće« kako kaže Pijo XI. u enciklici »Quadragesimo anno«. Nažalost, nije ovo mišljenje raširenog samo među nekatoličkim, posebice socijalističkim krugovima, već se češće čulo i iz redova uvjerenih i praktičkih katolika. Pojavila se ta objeda jedino iz posve površnog i krivog prosuđivanja crkvenog stajališta prema današnjemu socijalnom uređenju, a naročito gospodarskom sistemu — kapitalizmu.

Da vidimo, koliko može biti istine u toj objedi, navest ćemo samo nekoliko citata iz historije. Već na svršetku II. vijeka piše Klement Aleksandrijski: »Nepravedno je, da pojedinci žive u izobilju, dok drugi gladuju.« A papa sv. Grgur Veliki u VI. vijeku kaže: »Svi, koji ne daju siromasima mogućnosti da žive, ubojice su onih, koji dnevno umiru uslijed nestašice životnih sredstava.« A i sv. Pismo pokazuje gotovo nespojivost kršćanstva s bogatstvom poznatim riječima: »Lakše je devi proći kroz uši iglene nego li bogatašu ući u kraljevstvo Božje.« Izvan svake je sumnje, da Crkva pogotovu danas osuđuje ovaj veliki jaz između kapitalista i proletera, ali pojavljuje se sada pitanje, kako može Crkva ipak da u praksi provodi sistem kapitalizma, kada on pokazuje ovakove posljedice. Ovdje možemo stoviše istaknuti, da Crkva kapitalizam nesamo trpi, zbog slabosti ljudske, kako misle mnogi katolici, nego da se ona njime na gotovo svakom koraku i služi putem svojih službenih organa. Tako daje i prima kamate, drži bankovne i čekovne račune, radi s hipotekama, a može sudjelovati čak i kod burzovnoga poslovanja! To bi dakle značilo, da Crkva kapitalizam ipak priznaje.

Hoćemo li, da dademo na ovo pitanje odgovor, moramo prije svega da odredimo pojam kapitalizma pa da zatim pobliže promotrimo njegove bitne elemente. U teoriji nalazimo dosta velik broj definicija kapitalizma, ali želimo li da shvatimo kapitalizam, kako ga Crkva uzima, to ćemo ga definirati s Nell-Breuningom kao »gospodarski sistem, karakteriziran slobodom raspolaganja nad privrednim dobrima i upravljen na proizvodnju privrednih dobara.«[1] Uvjet njegov bio bi dakle privatno vlasništvo nad privrednim dobrima posebice onima, koji služe produkciji, tj. nad kapitalom, a glavna bi mu oznaka bila interes kapitala na cijeloj privrednoj djelatnosti. Ovu dominantnu ulogu kapitala ističe i definicija kapitalizma, koju je dao nadbiskup u Kölnu kardinal

[1] Nell-Breuning S. J.: Grundzüge der Börsenmoral, Freiburg 1928., str. 2.

Schulte u svojim »Kölnische Richtlinien«: »Gospodarski sistem upravljen na iskorištavanje i povećavanje kapitala.«[2]

Samo je po sebi jasno, da će ova dva elementa tj. privatno vlasništvo i interes kapitala ili bolje reći njegova vlasnika na produkciji biti uslijed nesavršenosti i slabosti ljudske izvrgnuti često zloupotrebi. To nam dokazuje i iskustvo svaki dan na svakom koraku. A tako nastale socijalne nevolje i krize bile su i uzrokom, da se pojavio socijalizam sa svojom doktrinom o ukidanju privatnog odnosno stvaranju općeg državnog vlasništva.

U ovom je međutim pitanju Crkva, iako svijesna čestoga zla upotrebljavanja privatnog vlasništva, ustala svim svojim autoritetom na njegovu obranu ističući to pravo kao prirodno pravo čovjekovo, kojega prema tomu ne smijemo zabaciti ni u kojem gospodarskom sistemu. Leon XIII. u enciklici »Rerum Novarum« izvodi ovo pravo iz čovječje sposobnosti mišljenja, jednom ističući njegovu svrhu, a drugiput opet iz djelatnosti čovječjih duševnih i fizičkih sila, kojima on stvara nešto novo, što onda ima i pravo da posjeduje. Značajnije je međutim za gledanje Leona XIII. na vlasništvo isticanje njegova individualnog i socijalnog značaja. Prema tome ovo pravo treba da zadovolji i jednoj i drugoj svojoj oznaci, te valja zabaciti i njegov isključivi individualizam, koji zastupa suvremeni liberalistički kapitalizam, i njegov apsolutni socijalni značaj, što ga ističe socijalizam. Loše pak posljedice, koje danas pokazuje pravni institut vlasništva, ne treba tražiti u samom ovom pravu nego u njegovu izvršenju. Lučiti moramo povredu samoga prava od prestupaka učinjenih njegovim izvršenjem. Već je upravo školski za to primjer čovjek, koji upotrebljava svoje vino, da se njime opija. U moralnom pogledu taj se čovjek nije ogriješio o samo svoje pravo vlasništva nego o upotrebu svoje vlasti. Dakle tu upotrebu valja regulirati, pa je zadaća državne vlasti, da dovede izvršivanje prava vlasništva u sklad s općim dobrom te tako najbolje istakne vanjskim načinom socijalni karakter samoga prava.

Za suvremeni nedostadak socijalnog djelovanja vlasništva nije dakle odgovorno samo pravo nego pomanjkanje ispravnoga društvenog uređenja, koje bi složilo individualno dobro s općim. Kratko, ali opet vanredno jasno određuje stav Crkve u pitanju vlasništva Leon XIII. u enciklici »Rerum Novarum« riječima: »Ius enim possidendi privatim bona cum non sit lege hominum sed natura datum, non ipsum abolere, sed tantummodo ipsius usum temeperare et cum communi bono componere auctoritas publica potest.« (Budući dakle da pravo privatnog vlasništva nije ustanovljeno ljudskim zakonima nego je dano od same prirode, to ga državna vlast ne može ukinuti već samo uređivati i prilagoditi općem dobru njegovo izvršivanje).

[2] Kirchlicher Anzeiger für die Erzdiözese Köln 1927. cit. kod Nell-Breuninga, op. cit., str. 3.

Kada je dakle privatno vlasništvo prirodno pravo čovjekovo, to je dužnost države, da ovo pravo štiti te naročito nastoji, da ga jednom mogu uživati i oni, koji ga danas ne posjeduju.[3] Državna vlast treba da omogući osobito današnjem radniku sticanje vlastite imovine, a ostvarit će to time, da nastoji pitanje odnosa radnika i kapitala riješiti skladno prirodi same stvari. Najmarkantnija je crta kapitalizma udruženje kapitala jedne ili više osoba s radnom snagom drugih osoba. Praksa, a onda i teorija suvremenog liberalističkoga kapitalizma riješila je ovo pitanje na taj način, da svu dobit proizvodnje prepušta jedino kapitalu, a radniku daje plaću tek toliku, da može uzdržati njegovu daljnu radnu sposobnost. Socijalizam pak postavlja reakcionarnu tezu: »samo rad daje pravo na zaradu«, te prema tome ne priznaje nikakova prava na zaradu ulaganjem samoga kapitala bez ličnog rada. Crkva međutim izričito pobija oba ova nazora ističući, kako po prirodi stvari, budući da je proizvodnja rezultat i kapitala i rada, treba obim ovim komponentama dati njihova prava. Neispravan

[3] Interesantno je, da Josip Herić u svom članku: Katolicizam i kriza (Almanah savremenih problema 1933.) nije smatrao važnim istaknuti ovaj zahtjev Crkve, koji je zapravo najbitniji za cijelu koncepciju Crkve o privatnom vlasništvu. Bit će, da se pisac bojao, te bi koji čitalac mogao usprkos njegovih nastojanja ipak ozbiljnije shvatiti nauku Crkve o ovom pitanju. Da se vidi, što je pisca vodilo kod pisanja toga članka, evo samo nekoliko citata: »Crkva nastoji, da svoje mase, osobito one najšire i najniže odgoji u poniznosti, odricanju i strpljivosti, dajući im nadu u zagrobnu, nebesku nagradu. Crkva niti želi niti može — po svojoj prirodi — da iskreno pristupi radikalnom riješavanju savremenih društvenih problema. Ona obilazi te probleme, reakcionarno koči prirodni razvitak i ide na kompromise, na krpanje i »izglađivanje suprotnosti.« (str. 93.) I to bi imalo biti »dokumentovano opažanje« »stručnjaka I. Eljvina«. Kako se čini, pisac je uvjeren, da je »prirodan razvitak« ono, što bi marksisti htjeli silom nametnuti ljudskoj zajednici, a tom i takovom »prirodnom razvitku« se Crkva dakako opire i »koči ga«. — »Saradnja pod svaku cijenu, saradnja, koja znači kapitulaciju uz cijenu kršćanske milosti — to je linija crkve na fronti sindikalizma« čitamo na str. 102. rečenicu, koja izriče samo *prezir milosti*, a drukčije jedva nosi u sebi ikakav smisao. — »U prošlosti — na važnim historijskim prekretnicama katolička crkva aktivno je dizala glas i dala velike reprezentatore« čitamo na svršetku članka. (str. 104.) »Ona je bila velika i nezavisna u vrijeme Franje Asiškoga i Ignacija Lojole. Od Luterove reformacije dalje njena historija — to je historija jednog grandioznog uzmaka na svim linijama, to je postepeni i sigurni hronološki gubitak svih velikih međunarodnopolitičkih pozicija crkve.« Da je u tim riječima sadržana zapravo samo pobožna želja i izvod historijskog materijalizma, koji se nikako ne slaže s činjenicama, vidi se i odatle, što je sam Herić na početku svojega članka napisao makar i preko volje riječi: »Reći ćemo odmah, da pojava sadanjeg pape Pija XI.,« barem »uzevši u obzir njegovu aktivnost i energiju, *čini epohu* u historiji katoličke crkve.« (str. 93.) Ali u logike dijalektičkog materijalizma ne smijemo tražiti konzekvencije!

je stoga Lassalle-ov odnosno Ricardov »željezni zakon nadnice«, koji postavlja kao bezuvjetni princip, da se plaća radnikova mora uvijek nalaziti unutar granice minimuma egzistencije, a jednaka je zabluda i nauka socijalista, koja poriče vlasniku kapitala pravo na ikakvu dobit. I vlasniku kapitala pripada pravo na dio dobiti, samo treba taj dio da ima izvjesne međe. Praktički rečeno značilo bi to, recimo, kod zajma, da su kamate dopuštene, samo njihova visina treba da bude pravedno normirana.

Budući dakle da prema crkvenom shvaćanju i kapital i rad imaju pravo na dio dobitka, nastaje sada pitanje, kolika treba da bude radnikova plaća, u kojoj će se taj dio na zaradi očitovati. Ovdje Crkva ne daje definitivnoga konkretnog rješenja, koje se općenito ne može ni dati, već traži od poslodavaca i radnika, da visinu tih plaća pravedno urede prema konkretnim prilikama, a od državne vlasti, da ih u tom pravednom rješavanju pomaže. A svima tim faktorima daje Pijo XI. u enciklici »Quadragesimo anno« neke norme, kojih se moraju držati. Prvu normu daje osnovni zahtjev, da plaća mora omogućiti radniku pored uzdržavanja samoga sebe i uzdržavanje njegove obitelji. Time će se ukloniti današnja česta žalosna pojava uposlenja žena, koje se tako odbijaju od svojega prirodnog prava i dužnosti, od uzgajanja djece. Pored toga osnovnog zahtjeva mora plaća pružiti mogućnost radniku, da racijonalnim gospodarenjem stvori jednom neku vlastitu imovinu, koju će moći nesmetano uživati. Ovaj je zahtjev imovine za radnika vanredno značajan za cijelo shvaćanje Crkve u pogledu današnje socijalne krize. Koliku važnost pridaje tomu zahtjevu, vidi se kako iz njezina shvaćanja o pravu vlasništva tako eto i iz nauka ob odnosu rada i kapitala. Prema tome vidimo, da je i Crkva glavnu pažnju priklonila upravo problemu proletarijata te dala jasne smjernice za njegovo ublaženje i ukinuće. Traži se naime, da plaća daje radniku mogućnost za podmirenje životnih troškova vlastite obitelji; a da mu usto ostane i nešto suviška. Ipak ne smiju ovi zahtjevi biti toliki, da sprečavaju daljnju proizvodnju poduzeća. Dakako da će u današnje vrijeme biti teško zadovoljiti taj zahtjev radnika i prosperitet poduzeća, ali to je i opet samo znak slabosti i nedostadaka u u društvenu uređenju. Da je ovo društveno uređenje izgrađenije, ne bi se na pr. događalo, te danas cijene različitih artikala ovise jedino o samovolji pojedinih privrednih trustova, nego bi država te cijene normirala prema konkretnim prilikama. Razumljivo je, da bi u tome slučaju i zarade kapitalista bile znatno snižene i dovedene na pravu mjeru.

To bi bilo u krakim potezima gledanje Crkve s obzirom na privatno vlasništvo te na odnos kapitala i rada. A kakovo je mišljenje Crkve o drugoj bitnoj oznaci kapitalizma naime o interesu kapitala na proizvodnji? Ovo smo već donekle ogledali promatrajući odnos između kapitala i rada, ali nam je još uvijek ostao apriorni prigovor, koji se neprestano nameće, da li naime može biti

moralno dopustiv gospodarski sistem, kojega je bitna karakteristika i pokretač svakog djelovanja težnja vlasnika kapitala za dobitkom, dakle lična korist pojedinca. Ovaj se prigovor čini na prvi pogled posve opravdanim i doista nije bez svakog temelja, ali ipak toliko ne smeta svrsi privrede, kaošto se u prvi mah čini. Zadatak svakoga gospodarskog sistema ima bezuvjetno biti podmirenje potreba zajednice, ali time još nije kazano, da je isključen lični interes pojedinaca na produkciji. Hoće li poduzetnik da mu se poduzeće rentira, bit će primoran proizvoditi robu, koju svakidašnji život nužno iziskuje, dakle sredstva, kojima njegova okolina podmiruje svoje potrebe. Podmirujući potrebe zajednice vrši poduzetnik rad koristan za zajednicu, a to onda opravdava njegovu zaradu i u moralnom pogledu. To drugim riječima znači, ukoliko proizvodi ono, što je korisno za opće dobro, utoliko ima pravo na dobitak. Ispravno to opaža i Dessauer tvrdeći: »Verdienst ohne Dienst ist wertlos, Verdienst zum Nachteil des Nächsten ist antiethisch.«[4] Budući dakle da je poduzetnik svijesno ili nesvijesno prisiljen proizvoditi sredstva korisna zajednici, to možemo u kapitalizmu zapravo uočiti vrlo rafiniran način, kako će se lični interes pojedinaca kao pokretač svakog djelovanja, staviti u službu općeg dobra.

Iako teoretski dolazimo do ovoga zaključka, to nas ipak suvremena praksa neprestano uvjerava o protivnom. Nameće nam se na koncu i opet pitanje, da li taj sistem ipak ne moramo odbaciti. Taj bi zaključak bio opravdan, kad bismo danas mogli dati privredi neki bolji regulator od ličnog interesa pojedinčeva. Nažalost toga ne nalazimo, te nam ostaje da biramo između dvojega: krajnjeg individualizma s jedinom normom ličnom koristi pojedinaca i socijalizma s karakteristikom birokratskoga gospodarstva. Obadva su ova sistema jednako neprihvatljiva, te nam ostaje, da rješenje potražimo u sredini tj. da, ostavljajući lični interes pojedinca kao pokretač privrede, stavimo u dužnost državi, eda prikladnim zakonskim odredbama obuzdaje samovolju pojedinaca, upregne je za opće dobro i tako štiti dobro zajednice.

Ako dakle ukratko skupimo stav Crkve prema kapitalizmu, možemo kazati ovo: Crkva dopušta kapitalizam, ali najodlučnije pobija njegove ekstremne pojave: individualistički i kolektivistički kapitalizam. Za pravilno pak i korisno djelovanje kapitalizma smatra prijeko potrebnim ispravno društveno uređenje, osnovano na principima kršćanskog solidarizma. Nipošto ne smatrajući kapitalizam kao jedini ispravni gospodarski sistem, pozdravlja svaki rad trijeznih ljudi, koji ide za tim, da stvori sistem manje izložen zloporabi, »s kojega bi visine«, kako kaže Nell-Breuning, »mogli jednom gledati na kapitalizam, kao na nešto preživjelo, što leži iza nas, te pripada još samo historiji.«[5]

M. Jamnicky.

---

[4] F. Dessauer, Philosophie der Technik (Bonn 1927.) str. 167. (Zarada bez usluge nema vrijednosti, a zarada na štetu bližnjega jest nemoralna.)

[5] Nell-Breuning S. J., Kapitalismusproblem und Kapitalismuskritik. »Schweizerische Rundschau« 28. Jahrgang Heft 10. (1. I. 1929.)

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Anđelković-Ilić, Nauka hrišćanska IV. (ćiril.), Beograd 1932. Običaji su dakako pravoslavni.

Deželić, Čitanka privrednog štiva, Zagreb 1932. Značajan uvod od prof. Šišića.

Gabrenović, Poznavanje prirode za IV. razred osnovnih škola (ćiril.), 12. izdanje, Beograd.

Jasinskaja u tuđini (ćiril.), Beograd 1932. Ipak bismo očekivali jasniju osudu »restoranskoga« života.

Kojić, Računica za II. razred osnovne škole (ćiril.), 12. izdanje, Beograd.

Mijatović, Kraljević Marko i Miloš Obilić u narodnim pričama (ćiril.), Kruševac 1932.

O slavnim muževima grada Rima, »Alfa« — Zagreb 1932.

Pretstavka Saveza gradova kraljevine Jugoslavije po predmetu novoga zakona o gradovima, Zagreb 1932. Traži se žensko pravo glasa, ali ne načelno.

Ritig, Mladi poljoprivrednik, Zagreb.

Stefanović, Gramatika srpskohrvatskoga jezika (ćiril.), 4. izdanje, Beograd 1932.

b) Prijekorne:

Poljak, Radium i njegovi proizvodi u medicini i trgovini, Sisak. Ide u kritici predaleko, a plete se i u stvari, koje su ovdje posve neumjesne.

Radulović, Sumrak na Neretvi (ćiril.), Beograd. Malo previše zalazi u seksualne opise.

Radetić, Vilinsko kolo, Zagreb.

Strohal, Dubrovački školnik, Zagreb 1932. Malo je čudno, kad đakon sluša kod molitve glas, da se ženi, pa izlazi iz samostana i sretno se oženi!

Uvodić, Jo straja!, Split 1933. Malo banalno.

Veljković i Sarković, Primeri stila i jezika jugoslavenske književnosti (ćiril.), Beograd. Ima stvari, koje pokazuju, kako bi bili potrebni posebni udžbenici za katolike.

c) Zle:

Mopasan, Ljubavnici (ćiril.), Savremena biblioteka — Zagreb.

Isti, Ljubimac (ćiril.), u istoj nakladi.

Isti, Naše srce — Pjer i Žan (ćiril.), Beograd.

Isti, Nova banja (ćiril.), Savremena bilioteka — Zagreb.

Isti, U svetu (ćiril.), isti nakladnik.

Isti, Zaruke (ćiril.), isti nakladnik.

Plehanov, Umjetnost i socijalni život, Zagreb 1933. Ideologija »nove ere«.

Predavanja za molitvene dane (ćiril.), »Pokretna reforma« — Pančevo 1932. Adventističko.

Radonjić, Hristom u duši po trnju životom (ćiril.), Podgorica 1932. Taj pokušaj autobiografije ne zna za kršćansko praštanje, ali hoće nedopuštenu vjersku toleranciju.

Stojić, Društvene moderne narodne igre ples (ćiril. i latin.), Beograd. Neispravno shvaća držanje Crkve; pledira za sve plesove, pa i osuđene.

d) Zakoni i sl.:

Izvještaj za treću redovnu glavnu skupštinu Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije u Beogradu 23. marta 1933. Osuđuje biskupe i njihovu poslanicu te iznosi svoje poznate odgovore.

Kostić, Administrativno pravo kraljevine Jugoslavije (ćiril.), I. knjiga, Beograd 1933.

Lazarević, Istorija staroga veka za I. razred građanskih škola (ćiril.), Beograd 1933. »*Priča* o Josifu«.

Miljković i Matić, Čitanka za IV. razred građanskih škola (ćiril.), Beograd. Nekulturni izrazi (»Boga mi!«); štivo »Poštovanje rada« (str. 52. i dalje) poganski kult rada i nezreo sud o kršćanstvu.

Nedić, Srpska vojska i solunska ofenziva (ćiril.), Beograd 1932.

Nikolić, Šumadijski Orlovi (pesme; ćiril.), Skoplje 1932.

Odgovaranje na liturgiji (ćiril.), Pobožne knjige za narod br. 45., Beograd 1932.

Peti kongres radničkih komora održan 3. i 4. decembra 1932. godine u Beogradu, Beograd 1933.

Popović, Opšta istorija novoga veka za VIII. razred gimnazija (ćiril.), Beograd. Pozitivno se prikazuje masonerija i starokatolicizam, a katolička literatura francuska na pr. prešućuje se.

Popović, Opšta istorija novoga veka za VII. razred gimnazija i sličnih škola (ćiril.), Beograd. Pisano po masonskom receptu u slavu »slobode misli« itd.

Popović, Istorija novoga veka (jugoslovenska i opšta; ćiril.), Beograd. Pravi kod mladeži (III. r. građ. šk.!) reklamu slobodnim zidarima!

Popović, Istorija srednjeg veka (jugoslovenska i opšta; ćiril.), Beograd. Tendencija protivukatolička kod djece u II. razredu građanskih škola!

Pravila »Prosveto« srpskog prosvetnog i kulturnog društva (ćiril.). Sarajevo 1932.

Pravila o regulisanju prostitucije (ćiril.), Nikšić 1932.

Pravilnik društva industrijalaca za savsku banovinu, Zagreb 1932.

Pravilnik za izvršenje odredaba zakona o graničnoj trupi od 16. IV. 1932. (ćiril.), Nikšić 1932.

Suholin-Vulić, Istorija starog veka za V. razred srednjih škola (ćiril.), Beograd 1932. Poznato stanovište prema kat. Crkvi.

Šipuš, Poštanska štedionica u Jugoslaviji, Zagreb 1933.

Teodorović i Vujić, Uputstva za rad i pregled opština (ćiril.), Novi Sad.

Zapisnici plenarnih komorskih sjednica 1930. 1931. 1932. 1933., Split. (Komora trgovačkoindustrijska i zanatska!)

UREDNIŠTVO JE PRIMILO:

Action catholique, Traduction francaise des documents pontificaux, str. 427, (1922—1933), Bonne Presse—Paris 1933.

Archambault P., Témoins du spirituel, str. 240, Cahiers de la nouvelle journée 24, Bloud & Gay — Paris, 1933.

Bayart P., L' Action liturgique, Essai de directoire (str. 248), Bloud & Gay Paris.

Deffourny, Lecons choisies d' Economie politique et sociale (str. 437), Louvain 1932.

Du Bos Ch., Francois Mauriac et le problème du romancier catholique (str. 155), Ed. R. — A. Corrêa — Paris 1933.

Dudon P. S. J., St. Ignace de Loyola, Lettres spirituelles (st. 247), Collec. »Maitres spirituels«, Spes — Paris 1933.

Grandmaison L. S. J., Ecrits spirituels, I: Conférences (str. 317), Beauchesne — Paris 1933.

Haessle J., Le travail (str. 356), trad. de l' allem. par Borne & Lin, Desclée de Brouwer, Paris 1933.

Johanns P. S. J., Vers le Christ par le Vedanta, Sv. I: Cankara et Ramanuja, Sv. II: Vallabha (str. 242—252), Museum Lessianum, Louvain 1933.

Kothen E., L' athéisme militant (str. 64), La pensée catholique — Liège 1933.

La crise du Mariage, Les formes nouvelles du mariage et le mariage chrétien (str. 207), Ed. Mariage et Familles — Paris.

Les Fiancailles, De la préparation au mariage des jeunes gens et des jeunes filles (str. 190), Paris.

Lebreton J. S. J., Le Père Léonce de Grandmaison (str. 428), 2. Ed., Beauchesne — Paris.

Lenôtre G., La maison des Carmes, 8 Ed. (str. 278), Perrin Edit. — Paris.

Madaule J., Génie de Paul Claudel (str. 457), Lettre préface de P. Claudel, Desclée de Brouwer — Paris.

Maréchal J. S. J., Précis d' Histoire de la Philosophie, T. I: De la renaissance à Kant (str. 306), Museum Lessianum, Louvain 1933.

Massure, Bardy, Brillant, Le Rédempteur (str. 324), Bloud & Gay — Paris.

Mauriac Francois, Le romancier et ses Personnages (str. 222), Paris.

Mignot J., Le Léninisme, Sv. I—II (162—196 str.), »Rex« — Louvain 1933.

Plus R. S. J., La direction d' après les maitres spirituels (str. 163), Spes — Paris.

Poparić B., Pregled povijesti pomorstva I. i II. (str. 250 i 253), Matica Hrvatska — Zagreb 1932.

Prat F. S. J., Jésus Christ, sa vie, sa doctrine, son oeuvre, T. I—II (str. 595—594), Beauchesne — Pairs 1933.

Rolland E., Morale et métaphysique (str. 99), Paris 1933.

Quenet Ch., Thaadaev et les lettres philosophiques, contribution à l' étude du mouvement des idées en Russie (str. 440 — LXVIII.), Paris.

Will J. S. J., Die Katholische Aktion, Biblische und dogmatische Grundlagen (str. 129), München.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I.
Izdavač i vlasnik: Nadarbina nadbiskupske menze u Zagrebu. A. Alfirević D. I.
Tiskara »Glasnika Srca Isusova« — K. Grimm D. I.

HRVATSKA KATOLIČKA BANKA D. D. ZAGREB,

Jurišićeva ulica broj 10. Vlastita kuća. — Telefon 13 82 i 18 41.

Prima uloške na knjižice i tekući račun te ih ukamaćuje najpovoljnije. Eskomptira mjenice, devize i čekove. Financira trgovačka, obrtna i industrijska poduzeća. Obavlja sve burzovne naloge najkulantnije. — Kupuje i prodaje devize uz najpovoljnije uvjete.

Bavi se uopće svim u bankovnu struku zasjecajućim poslovima.

HRVATSKA POLJODJELSKA BANKA
DIONIČARSKO DRUŠTVO.

CENTRALA: ZAGREB, u vlastitoj palači, Martićeva ulica broj 6.

Podružnice:
Sarajevo i Sušak.
Ispostave:
Bribir, Čabar i Hreljin.
Afiliacija:
Preloška štedionica d. d. u Prelogu.

Bavi se svim poslovima, koji spadaju u bankovnu, štedioničku i mjenjačku struku,

napose podjeljuje mjenbene, zemljišne i različne druge vjeresije, kupuje i prodaje vrijednosne papire, valute i devize, izdaje čekove i kreditna pisma te obavlja sve burzovne naloge.

PRIMA NA POHRANU I UPRAVU VRIJEDNOSNE PAPIRE I DRUGE VRIJEDNOSTI TE IZNAJMLJUJE SIGURNOSNE POHRANBENE PRETINCE — SAFE-DEPOSITS. —

Prima uloške na knjižice i na tekuće račune uz najpovoljnije uvjete.

Prva hrvatska tvornica strojeva i ljevaonica željeza Hrvatske poljodjelske banke, Magazinska cesta br. 11, bavi se svim radovima strojarske i ljevačke struke.

Novi molitvenik.

Izišlo je novo izdanje molitvenika „SRCE ISUSOVO SPASENJE NAŠE" s velikim brojem pjesama. — Cijena u koži 60, u platnu zlatorez 30, obični vez 20.
:—: Ima molitvenika i bez pjesama. :—:

UPRAVA GLASNIKA PRESVETOG SRCA ISUSOVA
ZAGREB, PALMOTIĆEVA ULICA BROJ 31.

I. Molitvenici:

	dinara
»Srce Isusovo spasenje naše« sa pjesmama, koža zlatorez	« 60
« « platno zlatorez	« 30
« « običan vez	« 20
Isti bez pjesama običan vez	« 15
Kongreganist, prema uvezu	10, 25, 40
Kongreganistica — iste cijene	

II. Pripovijesti:

Zakletva Huronskog poglavice	« 5
Mercedarijeva osveta	« 4
Vjerni sin Sidija	« 3
Kraljičin bratić	« 4
Dani srećom obasjani	« 6
« « ljepši vez	« 8

III. Nabožne knjige:

Sv. Ivan M. Vianey	« 25
Milosna devetnica sv. Franje Ks.	« 4
Vojska Srca Isusova	« 2
»Želiš li svoju sreću« ili zvanje	« 5
Spasi dušu svoju	« 3
Da li bih u svećenike	« 5
Sveta Ura ili Ura klanjanja pred Presvetim	« 3
Manete in dilectione mea	« 5
Utjeha Srcu bolnom	« 4
Nova Manreza. Broširana	« 30
Svete Rane Isusove	« 5
Zvijezda mora	« 10
Put Križa	« 2
Sveta Ispovijed II. izdanje	« 2

IV. Životopisi:

O. Mihovil Pro. D. I. Meksika	« 5
Bl. Klaudije de la Colombiere	« 3
Josip Kundek	« 5
Dva Kristova viteza, brošir.	« 5
« « u platno vez.	« 8
Sv. Alojzije Gonzaga, uvez.	« 20
Sv. Alfons Rodriguez	« 12
Sv. Ivan Berchmans	« 5

	dinara
Sveci i blaženici Družbe Isus.	« 15
Sv. Robert Bellarmin D. I.	« 5

V. Časopisi i kalendari:

Glasnik Presv. Srca Isusova, godište cijelo	« 15
Katolicke Misije, cijelo godište	« 10
Vijesnik Marijini Kongregacija, cijelo godište	« 10
Život, cijelo godište	« 50
Kalendar Presv. Srca Is. i Mar.	« 10
Misijski Kalendar	« 5

VI. Slike:

Slike Krista Kralja i Srca Marijina, vel. 52 + 42, komad	« 15
Slike Krista Kralja i Srca Marijina, vel. 75 + 55, komad	« 30
Slike Srca Isusova za posvetu obitelji, vel. 30 + 40, komad	« 10
Samo Srce Isusovo, 32 + 42	« 10

VII. Razno:

Svetost Crkve u XX. vijeku	« 5
Povijest katoličke crkve	« 10
Misli natražnjaka	« 5
Katolička akcija	« 8
Muž i žena, drugo izdanje	« 4
Pjesme o malom Isusu	« 6
Četrnaest pjesama sv. Terezije Maloga Isusa	« 5
Priručnik za držanje misija	« 4
Čist naraštaj	« 5
Svjetovni nazor	« 5
Kratka uputa Marijine Kongreg.	« 1
Naša najveći potreba	« 5
Kako ću odgojiti svoje dijete	« 4
Zagreb, slikovnica	« 4
Upisnice u Djevojačko društvo	« 2
« Apost. molitve kom. 50 para	
Zastupnici modernih znanosti i vjera	« 3
Vanino M.: VRELA I PRINOSI povijest isusovačkog reda	« 100

Sve Knižare mogu dobiti 25% popusta. — Sve se nabavlja kod

UPRAVE GLASNIKA PRESVETOG SRCA ISUSOVA

ZAGREB I/147.